अनुसूचित जमातीची जातीची प्रमाणपत्रे देते वेळी सक्षम अधिकाऱ्यांनी घ्यावयाची दक्षता.

मार्गदर्शनपर सूचना [Guidelines]

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग,
शासन निर्णय क्र. सीबीसी १९८४/[३०१]/का. ११,
मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई-३२.
दिनांक :- २४ एप्रिल, १९८५.

वाचा :- [१] शासन निर्णय, समाजकल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग, क्र. सीबीसी १९८०/४३६६१/का. ५, दि. २९. १०. ८०.

[२] शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग क्र. सीबीसी १०८२/-४८५३५[१०५१]/का. ११, दि. १८ जून, १९८३.

शासन निर्णय:- शासन निर्णय, समाजकल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग क्र. सीबीसी १९८०/४३६६१/का.५, दि. २९. १०. ८० अनुसार अनुसूचित जमातींच्या व्यक्तींना जातीचे प्रमाणपत्र देतांना अवलंबावयाच्या कार्यपध्दती बाबतचे आदेश निर्गमित करण्यांत आलेले आहेत. असे असले तरी, त्यानंतरच्या कालावधीत सुध्दा कांही बिगर आदिवासी व्यक्तींना अनुसूचित जमातींची जातीची प्रमाणपत्रे दिल्याची प्रकरणे शासनाच्या निदर्शनास आली आहेत. तसेच अनुसूचित जमातींना दिलेल्या सोयी सवलतींचा गैरफायदा घेण्याची प्रवृत्ती बिगर आदिवासी जाती जमातींच्या काही गटात दिसून येत आहे. या प्रवृत्तीला आळा घालण्याच्या उद्देशाने शासन निर्णय, आदिवासी विकास विभाग, क्रमांक सीबीसी १०८२/४८५७५[१०५१]/का. ११, दिनांक १८ जून, १९८३ अनुसार मंत्री [आदिवासी कल्याण] यांच्या अध्यक्षतेखाली या प्रश्नाचा विचार करुन शासनाला शिफारशी करण्यासाठी एक समिती नियुक्त करण्यांत आली होती. या समितीच्या बैठकींमध्ये झालेल्या चर्चेच्यावेळी असे दिसून आले की वर नमूद केलेली प्रकरणे टाळण्याच्या दृष्टीने [अ] खऱ्या आदिवासी जमाती व [ब] त्यांच्या नामसादृश्याचा फायदा घेउन स्वत:ला आदिवासी म्हणविणाऱ्या बिगरआदिवासी गटांच्या जाती जमाती, यांच्या बाबत सविस्तर तुलनात्मक माहिती अनुसूचित जमातीची जातीची प्रमाणपत्रे देणाऱ्या सक्षम अधिकाऱ्यांना असणे अत्यंत आवश्यक आहे. अशी माहिती उपलब्ध करुन दिल्यास अनुसूचित जमातींची प्रमाणपत्रे मागणाऱ्या अर्जांचा विचार करणे व त्याबाबत बरोबर

निर्णय घेणे सक्षम अधिका-यांना सोयीचे होईल. त्या दृष्टीने उपरोक्त समितीने महाराष्ट्र राज्याच्या सध्या अस्तित्वात असलेल्या अनुसूचित जमातींच्या यादीतील अनुसूचित जमाती आणि तत्सम जमाती; व त्यांच्या नामसादृश्याचा फायदा घेऊन स्वत:ना आदिवासी म्हणविणा-या बिगर आदिवासी गटांच्या जातीजमातींची तुलनादर्शक माहिती देणारे विवरण पत्र बनविण्याचे काम एका उपसमितीकडे सोपविले होते. अशा प्रकारे नेमलेल्या उप समितीने तयार केलेल्या उपरोक्त तुलना-दर्शक विवरणपत्राला उपरोल्लेखित मुख्य समितीने दि. १४ फेब्रुवारी, १९८४ च्या बैठकीत मान्यता दिली आणि ते शासन निर्णयाव्दारे शक्य तितक्या लौकर प्रसारीत करावे अशी शासनास शिफारस केली आहे. समितीच्या या शिफारसीवर विचार करून शासन असे आदेश देत आहे की अनुसूचित जमातींच्या जातीच्या प्रमाण-पत्रासाठी आलेल्या अर्जाचा विचार [अ] शासन निर्णय, समाजकल्याण, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व पर्यटन विभाग, क्र. सीबीसी-१६८०/४३६५९/का. ५, दिनांक २९. १०. ८० मधील सविस्तर आदेश, व [] सोबत जोडलेल्या विवरणपत्रातील संबंधित जमातींची माहिती यांचा साकल्याने एकत्रित विचार करून अर्जदार महाराष्ट्र राज्याच्या अनुसूचित जमातींच्या यादीतील त्याने दावा केलेल्या अनुसूचित जमातीचाच आहे अशी संपूर्ण खात्री पटल्यावर मगच त्याला अनुसूचित जमातीचा असल्याबाबतचे जातीचे प्रमाणपत्र विहीत नमुन्यात देण्यांत यावे. सोबतच्या विवरणपत्रात दिलेली माहिती सक्षम अधिका-यांना त्यांच्याकडे आलेल्या अर्जावर सर्व बाजूंनी खोलवर विचार करून अचुक निर्णय घेण्यास मदत होईल अशा स्वरुपात दिली आहे. तरी त्याप्रमाणे अर्जदाराच्या अनुसूचित जमातीच्या दाव्याबाबत त्याने सादर केलेले पुरावे लक्षांत घेऊन मगच सक्षम अधिका-याने अंतिम निर्णय घ्यावा. केवळ प्रतिज्ञा-पत्रावर [Affidavit] विसंबून प्रमाणपत्रे देऊ नयेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

मु. प. दामले

[मु. प. दामले]
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

(44)

मप्र-८३८-[९३००]

अनुसूचित जमातीच्या [Scheduled Tribes] किंवा तिच्या उपजमातीच्या, तत्सम जमातीच्या नामसादृश्याचा फायदा घेऊन अनुसूचित जमातीची अवैध प्रमाणपत्रे मिळविण्याची शक्यता असलेल्या जाती/जमातीचे तुलना दर्शक विवरणपत्र.

अ. क्र.	अनुसूचित जमातीचा यादीतील क्रमांक व त्या क्रमांका वरील जमातीचे तत्सम जमातीचे किंवा उप-जमातीचे नांव.	अनुसूचित जमातीच्या/ तत्सम जमातीच्या, उप-जमातीच्या वास्तव्याचे सर्व साधारण व मूळ ठिकाण, लोकसंख्या, तत्सम जमाती, उप-जमाती व इतर सर्व साधारण माहिती.	अनुसूचित जमातीच्या तत्सम जमातीच्या [कॉ. नं. ३ वरील] नावांवर नामसादृश्य दाखवून जमातीचे प्रमाणपत्र मिळविण्याची शक्यता असलेल्या गैर-अनुसूचित जाती/ जमाती.	गैर अनुसूचित जाती/ जमातीच्या वास्तव्याची सर्व सामान्य ठिकाणे, अदाज लोक-संख्या व इतर सर्वसाधारण माहिती.	गैर अनुसूचित जाती/जमातीचे परंपरागत व सध्याचे व्यवसाय.	शेरा आणि सर्व सामान्य माहिती.
१	२	३	४	५	६	७
१०	[५] भैना	भैना जमात १९७१ च्या जनगणनेत आढळून आलेली नाही. क्षेत्रिय बंधन उठविण्यापूर्वी ही अनुसूचित जमात अमरावती जिल्हयातील मेलघाट तालुक्यात चंद्रपूर जिल्हयातील [पूर्वीच्या] सिरोंचा	मुस्लीम-भाईना, बईना, बेहना	मुस्लीम भाईना, बईना, बेहना हा पिंजरा या मुस्लीम ↓	कापूर-स्वच्छ करणे, कापूस पिंजणे, कापसाचा, कापडाचा व्यापार करणे	मुस्लीमातील भाईना, बेहना हा गट स्वत:ला "भैना" या अनुसूचित जमातीचे आहोत असे समजून जमातीची प्रमाणपत्रे

१	२	३	४	५	६	७
		आणि गडचिरोली तालुक्यांत आणि यवतमाळ जिल्ह्याच्या वणी आणि केळापूर तालुक्यांत अनुसूचित जमात म्हणून गणली होती. ही अनुसूचित जमात मूळची मध्य प्रदेशातील आहे. त्यांच्यात लारिया किंवा छत्तीसगडी आणि उरिया असे दोन प्रादेशिक भेद आहेत. त्या शिवाय या जमातीत "घटयारा" आणि "झल्यारा" हया दोन उपशाखा आढळतात. त्यांचा मुख्य व्यवसाय मंत्र तंत्र व जादूटोणा करणे व मोलमजुरी करणे हा आहे. त्यांच्यात "छोबीया, मर्ल्लीन, अहेरा, पंका " इत्यादि कुळनावे [Clan names] आढळतात. "भैना" जमात हिंदू आहे. त्यांच्यात मृत्यू नंतर माणसाला जाळतात.		गटातील तत्सम गट त्यांना धुनिया कठेरा, पिंजरा इत्यादि नावाने ओळखले जाते. अमरावती आणि नागपूर विभागांत हा गट विखुरलेला आहे. लोकसंख्या अतिशय अल्प असावी. मुस्लीम भाईना, बेहना हे लोक मुख्यत: भोपाळ, बिलासपूर, खांडवा, ब-हाणपूर, यवतमाळ, मंडला हया ठिकाणी स्थाईक आहेत. आज भाईना मुस्लीमांनी निरनिराळ्या व्यापार व्यवसायांत व उद्योग धंदयात प्रवेश केलेला आहे. त्यांची मातृभाषा उर्दू आहे. इस्लाम धर्माच्या सर्व परंपरा आणि प्रथांचे ते पालन करतात. इतर मुस्लीम आणि		मिळवितात. त्यांचा "भैना " हया बैगा गटातील अनुसूचित जमातीशी सामाजिक, सांस्कृतिक, वांशिक, धार्मिक असा संबंध नाही. नामसादृश्याचा फायदा घेऊन ते भैना अनुसूचित जमातींची प्रमाणपत्रे मिळवितात.

१	२	३	४	५	६	७
		"छत्तीसगडी व उरिया" हया दोन शाखेपेक्षा "घटयारा" आणि "झल्यारा" हया शाखा अतिशय मागासलेल्या व प्राचीन समजल्या जातात.		भाईना, बेहना मुस्लीम यामध्ये फरक नाही. "भाईना", "बेहना" हा मुस्लीमांचा एक व्यावसायिक गट आहे. त्यांच्या उत्पत्ती संबंधी खात्रीदायक माहिती उपलब्ध नाही.		
२.	[८]भिल्ल ...... तडवी भिल्ल	भिल्ल जमातींत "तडवी भिल्ल " हा एक गट आहे. त्यापैकी कांही तडवी भिल्ल इस्लाम धर्मीय आहेत. त्यांची वस्ती जळगांव जिल्हयातील रावेर, यावल, चोपडा, जामनेर आणि पाचोरा	मुसलमान, मुस्लीम [बिगर तडवी भिल्ल]	संपूर्ण राज्यात	विविध व्यवसाय	इस्लाम धर्म स्वीकारलेल्या तडवी भिल्लांशी इतर मुस्लीमांचा रोटी व्यवहार होत असला तरी बेटी व्यवहार होत नाही. त्यांचे वैवाहिक संबंध त्यांच्या गटा पुरतेच मर्यादित आहेत. भिल्ल आणि मुस्लीम संस्कृतिच्या संमिश्रणाने त्यांची संस्कृति बनली आहे.

१	२	३	४	५	६	७
		या तालुक्यातील सुमारे ७०/८० गावांत विखुरलेली आहे. त्यांच्यापैकी कांही कुटूंबे अजिंठा पर्वतांच्या रांगात स्थलांतरीत झालेली आहेत. मुस्लीम तडवी भिल्लांची वेगळी लोकसंख्या दिलेली नाही. भिल्लांमध्येच त्यांचा समावेश केलेला आहे. मुसलमान तडवी भिल्लांत "वतनदार" आणि "सुखवस्ती" असे दोन भेद आहेत. मुसलमान तडवी भिल्लाचा प्रदेश सात भागांत विभागला आहे. त्या प्रत्येक विभागाला तडवी गट प्रमुख आहे. मुस्लीम तडवी भिल्लांत मुख्यत्वे तडवी असे आडनांव असते. तर हिंदू-तडवी भिल्लांत बैद्रि, वेडे, गायकवाड, सुभेदार, रतालगड्डू, चितोडे, डोंगरडे, साळुंके, मोरे, बागुलते इत्यादी आडनावे आढळतात.				

१	२	३	४	५	६	७
३.	[८] पावरा	"पावरा" ही भिल्लांची एक शाखा आहे. त्यांची वेगळी लोकसंख्या उपलब्ध नाही. भिल्लांच्या एकूण लोकसंख्येत त्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. पावरा जमातीची वस्ती मुख्यतः धुळे जिल्ह्यातील अक्राणी, शहादा, शिरपूर व तळोदा तालुक्यात व जळगांव जिल्ह्यातील रावेर, यावल आणि चोपडा तालुक्यात आढळते. दोन्ही जिल्हे मिळून साधारणपणे त्यांची संख्या एक लाख एवढी असावी. पावरा भिल्ल छोटा उदेपूर विभागांतून आलेले असावेत. "पावागड" हे त्यांचे मूळ ठिकाण समजण्यांत येते. कांही	भोयर [पोवार] पोवार.	भोयर [पोवार] पोवार हे मूळचे रजपूत. ते मूळचे माळव्यातील असून त्यांचे राज्यकर्ते धार येथे होते. बाराव्या शतकांत महमद घोरीच्या आक्रमणामुळे त्यातील कांही भोयर[पोवार] पलायन करून नागपूर विभागांत वैनगंगेच्या काठी येऊन स्थाईक झाले. तेथे त्यांनी जमिनी मिळविल्या. व यांच्या पैकी अनेकजण जमिन. मालक असून ते उत्तम शेतकरी आहेत.	भोयर [पोवार], पोवारांचा शेती हा पूर्व परंपरार मुख्य व्यवसाय आहे.	भोयर [पोवार], पोवार हे "पावरा"या भिल्ल जमातीचे असल्याचे सांगतात. भिल्ल-पावरा जमातीशी त्यांचा सांस्कृतिक, सामाजिक, वंशिक कोणतेच संबंध नाहीत. "भाषा", संस्कृति, वेशभूषा" वगैरे सांस्कृतीक लक्षणांत यांचा भिल्ल जमातीशी कोणताच संबंध आढळून येत नाही. ही जात इतर मागासवर्गीयांच्या यादीतील १८१ क्रमांकावर समाविष्ट करण्यांत आली आहे.

१	२	३	४	५	६	७

पावरा भिल्ल "मथवाड" संस्थानातूनही आल्याचे दिसते. त्यांना स्थानिक लोक "मथवाडी" नावाने ओळख-तात. त्यांच्यात "नवाडे, झामोरे, बराडे, पवार, पावरा, रावताले, भोसले, तडवी, खरडे" इत्यादि आडनावे आहेत. त्यांचा मुख्य धंदा शेती, जंगलकाम व शेत मजुरी हा आहे. ते निसर्गातील देवताची पूजा करतात. त्यांचा मुख्य सण आहे इंद्रज, त्याशिवाय ते होळी, शिमगा, दसरा, दिवाळी हेही सण साजरे करतात. नाग दिवाळी हा सण त्यांच्यात मोठ्या उत्साहाने साजरा करतात. ते "पावरी" किंवा "पावरा" भाषा बोलतात.

८ यांच्यात दहेज प्रथा व घरजावई प्रथा प्रचलित आहे. पुनर्विवाह, विधवा विवाह, बहुपत्नीत्व प्रथा त्यांच्यात आढळते. त्यांच्यात मृत्यू नंतर जाळण्याची

भंडारा, नागपूर, अमरावती आणि चंद्रपूर जिल्हयाच्या कांही भागांत ८ यांची वस्ती आढळते. त्यांच्यात "पोवार, ढोलीवार, ढोलेवार, दहेरिया, डहालिया, चौरासिया चोरासिया, किरार" असे तत्सम गट आढळतात. त्यांची वस्ती मध्य प्रदेशातील बैतुल, छिंदवाडा, होशंगाबाद जिल्हयातही आढळते. त्यांच्यात "चोपणे, किंकर, चोपडे, परड, पतारे, भगारे" अशी आडनावे आढळतात. महाराष्ट्रात त्यांची लोक-संख्या सुमारे ५० हजारापर्यन्त असावी. ही जात शेती प्रधान व क्षत्रिय श्रेणीतील समजली जाते.

१	२	३	४	५	६	७
		व पुरण्याची अशा दोन्ही प्रथा आढळतात. १२ दिवस दुखवटा पाळतात. निसर्गातील दैवी व अदृश्य शक्ती-वर व भूत पिशाचांच्या वर त्यांचा विश्वास आहे.				
४.	[१] भुंजिया	क्षेत्रबंधन उठविण्यापूर्वी भुंजिया जमात मेळघाट [अमरावती] गडचिरोली, सिरोंचा [चंद्रपूर], केळापूर, वणी, यवतमाळ, [यवतमाळ] या ठिकाणी अनुसूचित समजली जात होती. १९७१ च्या जनगणने प्रमाणे यवतमाळ जिल्ह्यांत भुंजिया जमातीची लोकसंख्या फक्त २३० होती. ही जमात प्रामुख्याने ओरिसा आणि मध्य प्रदेशांत	१] भर भुंजिया, भड भुंजिया २] भडभुंजे भडभुंजा ३] भुंजवा, भुजवा. ४] परदेशी भुजवा	बाजारपेठांच्या गांवी व शहरी विभागांत ही जात "भर भुंजिया भड भुंजिया, भडभुंजे, भडभुंजा, भुंजवा, परदेशी भुजवा" इत्यादि नावाने ओळखली जाते. ही जात मूळची उत्तरप्रदेश, दिल्ली, भोपाळ, मथुरा परिसरातील आहे. नागपूर विभागांत त्यांची	डाळ, चणे, फुटाणे लाहया भाजणे व त्यांची विक्री करणे.	भुंजिया या अनुसूचित जमातीच्या नामसादृश्याचा फायदा घेवून त्यांच्या नावावर "भडभुंजे, भडभुंजिया, भुजवा" ही फुटाणे लाहया भाजणारी व विकणारी उत्तर हिंदुस्थानातून स्थलांतरीत झालेली जात फायदा घेत आहे.

१	२	३	४	५	६	७
		आढळते. त्यांच्यांत "चंकुरीया व चिंदा" हे दोन गट आहेत. हे छत्तीसगडी हिंदी आणि बैगायी यांच्या मिश्रणातून निर्माण झालेली भाषा बोलतात. शेती आणि शेतमजूरी हा त्यांचा प्रमुख व्यवसाय आहे.		संख्या बरीच मोठी असावी. सुमारे १०० वर्षापूर्वी "भडभुंजे" ही जात महाराष्ट्रात आली. भोपाळ कडील कायस्थांशीही त्यांचा रोटी व्यवहार होतो कारण ते "कन्य-कुब्ज" ब्राम्हणाचे वंशज समजतात. त्यांच्यात सक्सेना, श्रीवास्तव झिनवर आणि भटियार ह्या शाखा आहेत.		भडभुंजा ही जात इतर मागासवर्गांच्या यादीत क्रमांक १६ वर समाविष्ट करण्यात आली आहे.

१	२	३	४	५	६	७
५.	[१३] ढाणका .... तडवी.	ढाणका जमातीची "तडवी" ही तद्सम किंवा उप-जमात समजली जाते. ढाणका जमातीत "तडवी", [illegible]रिया, घळवी" ह्या उपशाखा आहेत. ही जमात धुळे, जळगांव जिल्ह्यांत विशेषत: सातपुड्याच्या पर्वत रांगांत वस्ती करून राहते. १९७१ च्या जनगणनेत त्यांची लोकसंख्या ५२ हजार होती. ते ढाणकी/भिल्ली भाषा बोलतात. शेती आणि शेतमजुरी हा त्यांचा प्रमुख धंदा आहे. भिल्ल शाखेपैकीच ही जमात असल्याने त्यांची संस्कृती भिल्ल संस्कृती आहे. ढाणका शाखेतील तडवी हिंदू धर्मीय आहेत.	मुसलमान मुस्लीम [बिगर-तडवी]	संपूर्ण राज्यात	विविध व्यवसाय	तडवी भिल्लापैकी काहींनी इस्लाम धर्म स्वीकारलेला आहे. "मुस्लीम-तडवी" "मुस्लीम तडवी भिल्ल" या नावाने ओळखले जातात. मुस्लीम धर्मीय काँही लोक "तडवी मुस्लीम" असल्याचे सांगून अनुसूचित जमातींची प्रमाणपत्रे मिळवितात. मुस्लीम तडवी भिल्लाचा त्यांच्या शाखे व्यतिरिक्त इतर मुस्लीमांशी बेटी व्यवहार होत नाही. त्यांची संस्कृति भिल्ल आणि मुस्लीम संस्कृतीच्या मिश्रणाने बनलेली आहे.

१	२	३	४	५	६	७
६.	[१४] धनवार	१९७१ च्या जनगणनेत धनवार जमातीची लोकसंख्या यवतमाळ जिल्हयात फक्त ९ होती. ही जमात मूळची मध्य-प्रदेशातील आहे. या जमातीला पोट जमाती नाहीत. परंतु या जमातीत अनेक कुळे, गण [Totemic clans] आहेत. त्यांची भाषा गोंडी व छत्तीसगडी यांच्या समिश्रणाने बनली आहे. धनवारांचा सामाजिक दर्जा गोंड आणि कवार जमाती पेक्षा खालचा समजला जातो. या	धनगर	महाराष्ट्र राज्यातील धनगर ही एक प्रमुख जात आहे. अनेक जिल्हयांत ती मोठ्या संख्येने आढळते. या जातीची महाराष्ट्रातील लोकसंख्या सुमारे २७ ते २५ लाख असावी. धनगर जातीचा सामाजिक दर्जा "कुणबी" जाती पेक्षा थोडा खालचा समजण्यांत येत असे. त्यांची भाषा घरे, वेष, आहार यांत त्यांचे	धनगर जातीचा परंपरागत व आजचा मुख्य धंदा शेळया, मेंढया व जनावरे पालन, शेती आणि शेतमजुरी हा आहे.	"धनगर" ही जात इतर मागासवर्गात क्रमांक ३२ वर समाविष्ट करण्यांत आली आहे. अनुसूचित जमातीच्या सवलतीचे फायदे मिळविण्यासाठी जातीच्या नावांतील अक्षरांत थोडा बदल करून कागदोपत्री धनगरचे धनवार असा बदल करून जमातीची खोटी प्रमाणपत्रे मिळवून लागले आहेत. धनवार ही अनुसूचित जमात आहे. तर धनगर ही इतर मागास वर्गीयातील जात आहे. त्यांच्यात सामाजिक, सांस्कृतिक, वैवाहिक

१	२	३	४	५	६	७
		जमातीचा मुख्य धंदा शेती हाच आहे. ते उत्तम शिकारी म्हणूनही ओळखले जातात. धनुष्य हे त्यांचे शिकारीचे मुख्य आयुध. बांबू पासून ते घट्या, पाट्या, टोपल्या बनविण्याचा ते धंदा करतात.		वैशिष्ट आढळते. धनगर जातीत अनेक पोट शाखा आढळतात. त्यांत अहिरे, डांगे, गढरी, हंडे, हटकर, कुटेकर, कानडे, खाटिक, कुरमार, लाडसे, सनगर, शेगर, तेलंगी, तेलारी, कोकणी धनगर, ध-हाडे, धनगर, झाडे, झेंडे, माहुरे इत्यादिचा समावेश होतो. त्यांची वस्ती "धनगर वाडी किंवा धनगर वस्ती" या नावाने ओळखली जाते. त्यांच्यात गद्रे, जुबडे, शिंदे, बोराडे, बोडके, जगताप, आहिरे, होळकर, बनसोडे, म्हस्के, खाटीक इत्यादि आडनावे आढळतात. खंडोबा हे सर्व धनगर जातीचे दैवत. खंडोबाची पत्नी बानाई ही धनगर जातीची असल्याची आख्यायिका आहे.		संबंध नाहीत. त्या भिन्न आणि अलग अलग जाती-जमाती आहेत.

१	२	३	४	५	६	७
७.	[१७] गामित .... गावित.	"गावीत, गामित" ही भिल्लांची एक शाखा. ही जमात धुळे जिल्ह्यातील नवापूर, साक्री, नंदूरबार, अक्कलकुवा, तळोदा इत्यादि तालुक्यांत व सातपुडया- तील कांही भागांत प्रामुख्याने वस्ती करते. धुळे जिल्ह्याला लागून असणाऱ्या गुजरात राज्यातील कांही जिल्ह्यातही गावीत जमात आहे. १९७१ च्या जनगणने प्रमाणे महाराष्ट्रांत गावित जमातीची लोकसंख्या एक लाख अठ्ठावीस हजार आठशे होती. त्यापैकी एक लाख अठ्ठावीस हजार पांचशे	गाबीत	"गाबीत"ही महान जहाजावर व गलबतावर मासेमारी करणारी, गलबते जहाजे चालविणारी कोकण किनारपट्टी वरील जात आहे. गाबीत हा शब्द अरेबिक गुराब-गॅब म्हणजे युध्द नौका या शब्दावरून आला असावा. युध्द नौकावर काम करणाऱ्या लोकांची ही वेगळी जात बनली असावी. कांही लोक त्यांना कोकणी मराठी किंवा अरमारी मराठा असेही म्हणतात. त्यांची वस्ती प्रामुख्याने मुंबई, सिंधुदुर्ग [देवगड, मालवण, वेंगुर्ला], रत्नागिरी	मासेमारी करणे, गलबते, लहान बोटी चालविणे [नावाडी], गावीत जातीचे अनेक लोक मुंबईत स्थाईक झालेले आहेत. मुंबईत रहाणारे लोक नोकरी व इतर उद्योगधंदे करतात.	"गाबीत" ही जात "गावीत, गामित" या अनुसूचित जमाती हून सामाजिक, सांस्कृतिक व धांर्शिक दृष्टया भिन्न आहे. गाबीत जातीचा समावेश इतर मागासवर्गीयांच्या यादीत क्रमांक २०१ वर करण्यांत आलेला आहे.

१	२	३	४	५	६	७
		एकंदी लोकसंख्या केवळ धुळे जिल्हयांत होती. "गावीत, गामित" यांची संस्कृति भिल्ल संस्कृतीच आहे. ते "भिलोरी व मावची" भाषा बोलतात. गावीत, गामित जमातीत वळवी, वसावे, गावीत, मावची, पाडवी", इत्यादि कुळ गण आहेत. त्यांच्यात "कंवर, कुंवर, राऊत, देसाई, मालवी, बरकड, उदास, पावली, गावीत, मावची, धंगडी, चौधरी इत्यादि आडनावे आढळतात. शेती हा त्यांचा प्रमुख व्यवसाय आहे. थोडे लोक जंगलकाम ही करतात.		[कुडाळ, राजापूर, सावंतवाडी] या जिल्हयांत व गोवा, कारवार, नॉर्थ कॅनरा मध्येही आढळते. महाराष्ट्रात त्यांची लोकसंख्या सुमारे ४०-५० हजार पर्यन्त असावी. त्यांच्यात गाबीत, वाघ, कोले, ढोले, चिरप, मायबा, म्हादनाक, कडू, केयर, केशव, खंड, तारी, हिरनाक इत्यादि कुळे आढळतात. त्यांच्यातील सारंग, तांडेल, पेडणेकर, कोचरेकर, जुवेकर, गांवकर, कोयंडे, कांबळी, मोंडकर, मालाडकर, कुबल, मोरजे, आडकर, कांदळगांवकर इत्यादि आडनावे असतात. अशी आडनावे भंडारी समाजातही आढळतात. ते हिंदु देवदेवतांची पुजा करतात. श्री. कैपादेवी, दिबादेवी, श्री. रामेश्वर ही गाबीत जातीची आराध्य दैवते आहेत. त्यांच्या गावांत वडनाथ, वेताळ, भूमिका, रवळनाथ काळकायदेवी यांची देवस्थाने आहेत. सतरावा पुरुष जीवाकोळी [नाईक] याचे पासून गाबीत जातीचा विस्तार वाढल्याची समजूत प्रचलित आहे. गाबीत जात मालवणी [मराठा] बोलते.		

१	२	३	४	५	६	७
८.	[१८] गोंड .... धोबा	"धोबा" ही गोंड जमातीची उपजमात आहे. त्यांची वेगळी लोकसंख्या उपलब्ध नाही. गोंडी संस्कृती हीच त्यांची संस्कृती आहे. त्यांची भाषा गोंडीच आहे. गोंड किंवा राजगोंडा पेक्षा त्यांचा सामाजिक दर्जा कमी लेखला जाई.	धोबी [परीट] [रजक] [वरठी]	धोबी ही जात "परीट, रजक, वरठी" या नांवाने ओळखली जाते. कांही खेडयात बारा बलुतेदारात त्यांचाही समावेश झालेला आहे. त्यांचा परंपरागत व्यवसाय लोकांचे कपडे धुण्याचा आहे. महाराष्ट्रात या जातीची लोकसंख्या सुमारे २ लाख असावी.	धोबी काम, कपडे धुलाई	"धोबी [वरठी, रजक, परीट]" ही जात इतर मागासवर्गाच्या यादीत क्रमांक १२५ वर समाविष्ट करण्यांत आली आहे. "धोबा" या गोंड जमातीच्या उपशाखेच्या नावाशी धोबी या जातीचे केवळ नामसादृश्य आहे. हे नामसादृश्य दाखवून "धोबी, परीट" ही जात "धोबा" नावाने अनुसूचित जमातीचे दाखले मिळवून सवलतींचा फायदा घेतात. सामाजिक

१	२	३	४	५	६	७
						व धार्मिक प्रथा ते पाळतात. हिंदू देवदेवतांची पूजा करतात हिंदूचे सण समारंभ आणि चालिरीतीचे ते पालन करतात.
८.	[१८] गोंड " गोवारी	गोंड जमातीची ही एक लहान उपजमात आहे. या उपजमातीची वेगळी लोकसंख्या दिलेली नाही. गोंड लोकसंख्येतच त्यांचा समावेश आहे. ही उपजमात गडचिरोली जिल्ह्यातील कुरखेडा तालुक्यांत आढळते. गोंड जमाती पैकी जनावरे पालन करणाऱ्या गोंडाना	गोवारी, गवारी, गायगोवारी दूध-गोवारी.	गोवारी, गवारी जातीची लोकसंख्या २ लाख असावी ही जात प्रामुख्याने नागपूर, अमरावती, वर्धा, यवतमाळ, भंडारा, चंद्रपूर, गडचिरोली जिल्ह्यांत विखुरलेली आहे. "कृष्ण, गंगा, जमुंना" ही या जमातीची आराध्य दैवते	शेती, गायी-गुरे पालन, दूध उत्पादन आणि शेतमजुरी हे त्यांचे प्रमुख धंदे आहेत.	गोवारी आणि तिच्या तत्सम जातीचा गोंड जमातीशी कोणताही सामाजिक संबंध नाही. त्यांच्यात सांस्कृतीक, धार्मिक, भाषिक, वैवाहिक संबंध नाहीत. गोंड गोवार बाईचे दूध काढत

१	२	३	४	५	६	७
		स्थानिक लोक "गोंड गोवारी" म्हणतात. १९०१ मध्ये चंद्रपूर जिल्ह्यांत त्यांची लोकसंख्या ३००० एवढी होती. त्यांची मूळ जमात गोंडच असल्याने त्यांची भाषा सामाजिक चालि-रिती, रूढी, परंपरा आणि धार्मिक संस्कृति गोंडी आहे. त्यांचे गण, कुळे आणि गण कुलदेवता, आडनावे इतर गोंडा प्रमाणेच आहेत.		मानली जातात. "काडे-कोडेवान" हा त्यांचा प्रमुख देव. त्यांच्यात जात पंचायत आहे. तिच्या प्रमुखाला "शेंड्या" असे म्हणतात. एकाच कुळांत ते लग्न करत नाहीत. त्यांच्यात लोहार, अंबाडारे, कोहाळ्या, रावत, साखेना, ठाकरे, सोनावणे, वाघाडे, मोकाशी इत्यादि कुळे आढळतात.		नाहीत. फक्त जनावराचे पालन करतात. या उलट गोवारी लोक गाईचे दूध उत्पादन करतात. "गोवारी" शब्दातील नाम-सादृश्याचा फायदा घेऊन "गोवारी, गवारी" जातीचे लोक अनुसूचित जमातींच्या सवलतीसाठी "गोंड गोवारी" जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात.

१	२	३	४	५	६	७
१०.	[१८] माना	" माना" ही गोंड अनुसूचित जमातीची उप-शाखा आहे. १९७१ च्या जनगणनेत मानाची लोकसंख्या वेगळी दाखविण्यांत आलेली नाही. ती गोंड जमातीच्या अंतर्गत समाविष्ट आहे. हल्ली गोंडमाना स्वतःला फक्त "गोंड" म्हणवून घेतात. त्यांची भाषा, संस्कृती, कुल, गण, सगा, देवदेवते गोंडाचीच आहेत.	माना, मानी, माने [कुणबी] बडमाईक माना, खाद माना, क्षत्रिय माना	"माना" ही शेती प्रधान स्वतंत्र जात आहे. ५/६ शतकांचा तिला इतिहास आहे. ही जात चंद्रपूर, गडचिरोली, भंडारा जिल्हयांत प्रामुख्याने आहे. विदर्भातील अन्य जिल्हया-तही ती आढळते. गोंडाचे राज्य येण्यापूर्वी माना लोकांनी दोन शतके राज्य केले.	धंदा शेती व शेत मजुरी. पूर्वीचे काळी ते पिकाचे संरक्षण करणे, ग्राम संरक्षण करणे ही कामे करत असत.	"माना" जातीचे लोक गोंड अंतर्गत माना असल्याचे दाखवून अनुसूचित जमातींची प्रमाणपत्रे मिळवितात. "गोंड-माना" व "माना" हे सांस्कृतिक व सामाजिक दृष्टया वेगळे गट आहेत.

१	२	३	४	५	६	७
		बडादेव बुरादेव, माता ही त्याची दैवते आहेत. "गोंड - माना" जमातीची भाषा गोंडी आहे. गोंड-माना उपजमातीतील आडनावे सिडाम, गेडाम, मसराम, अत्राम, मडावी, मलावी या सारखी आहेत. त्यांच्या प्रत्येक सगा मध्ये निरनिराळी कुलनामे असतात.		सुराजगड आणि माणिक गड पहाडी भागांत त्यांची राज्ये होती. पुढे गोंड राजांनी त्यांचा पराभव केल्यानंतर अनेक माना लोक गोंड राजांच्या सैन्यात दाखल झाले. माना राजांची "माणक्य देवी" ही कुलदेवता होती. "माना" जातीला "मानी, माने" ही समानअर्थी नावे आहेत. त्यांच्यात "बडकई माना व बाद माना" हे दोन मुख्य भेद आहेत. त्यांच्यातील कांही लोक सैनिकी परंपरेमुळे स्वत:ला "क्षत्रिय माना" तर कांही शेती परंपरेमुळे "कुणबी माना" म्हणवून घेतात. माना जातीत गोत्र नाहीत. प्रचलित माहिती नुसार त्या		

१	२	३	४	५	६	७
				जातीत सुमारे ७२ आडनावे असावीत. त्यात क्षुधरी, शेरकुरे, गजबे, डडमळ, रणदिवे, बारेकर, घोडमारे, सिरामे, सासाकडे, ननावरे, नागनवरे इत्यादिंचा उल्लेख करता येईल. या जातीत सिरामे आणि डडमळ या कुळांना अधिक मान आहे. प्रत्येक कुळाची प्रतिक दैवते वेगवेगळी असतात. माणका देवी, नारायण देव, डोंगरदेवी, ही त्यांची दैवते आहेत. माना पंचायतीच्या प्रमुखाला "शेंडे" असे म्हणतात. माना जातीची लोकसंख्या १८६९ साली चंद्रपूर जिल्ह्याच्या सेटलमेंट रिपोर्ट मध्ये २१९७५ एवढी दाखविण्यांत आली होती. विदर्भात आज त्यांची लोकसंख्या ३ ते ४ लाख असावी. माना जात मराठी भाषिक आहे.		

१	२	३	४	५	६	७
११.	[१८] मन्नेवार	" मन्नेवार" ही गोंड जमातीची छोटी उप जमात आहे. या उप-जमातीची वेगळी लोक-संख्या उपलब्ध नाही. काही भागात गोंडाना मन्नेवार गोंड किंवा मन्नेवार या नावाने ओळखले जाते.	मुन्नुरवार, मन्नुरकापू, तेलगु कोपेवार.	" मुन्नुरवार, मुन्नुर कापू, तेलगु कापे-वार" हया जाती मूळच्या आंध्र प्रदेशातील आहेत. अनेक वर्षापूर्वी उदयोगधंदयाच्या निमित्ताने त्या स्थालांतरीत हो होवून महाराष्ट्रा-च्या सीमा विभागात येवून स्थाईक झालेल्या आहेत. मुन्नुरकापू हे उत्तम शेतकरी आहेत. त्यांची मातृभाषा तेलगु आहे. अनेक वर्षे महाराष्ट्रात स्थाईक झाल्यामुळे ते मराठी भाषा बोलतात. महा-राष्ट्रात त्यांची लोकसंख्या सुमारे ९० हजार ते १ लाखापर्यंत असावी.	गवंडी काम, बांधाकाम शेत मजुरी, शेती हे त्यांचे प्रमुख धंदे आहेत.	महाराष्ट्रात येवून स्थाईक झालेले " तेलगु कापेवार मुन्नुरवार, मुन्नुर कापू" या शेती प्रधान जाती नामसादृश्याचा फायदा घेत आहेत व गोंड किंवा गोंड मन्नेवार असल्याचे दाखवून जमा-तीची प्रमाणपत्रे घेत आहेत.

१	२	३	४	५	६	७
				ते हिंदू धर्माच्या चालिरीती पाळतात. हिंदू दैव देवताची पूजा करतात. गोंड किंवा गोंड मन्नेवार यांच्याशी त्यांचा सामाजिक संबंध नाही.		

१	२	३	४	५	६	७
१२.	[१८] गोंड नागरची किंवा नागर्ची	गोंड-नागरची ही गोंड जमातीची छोटीशी उप-शाखा आहे. तिची लोकसंख्या वेगळी दाखविण्यात आलेली नाही. गोंड लोकसंख्येतच त्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. या गोंड उपशाखेची वस्ती मध्यप्रदेशात छिंदवाडा, सिओनी, बालाघाट, मंडला, दुर्ग ह्या जिल्ह्यामध्ये तर महाराष्ट्रात भंडारा आणि गडचिरोली जिल्ह्यात असावी. नागरची हे गोंड राजाचे पदरी किल्ल्यावर, राजवाडयावर मुख्य प्रवेशाव्दाराजवळ नगारा वाजविण्याचे काम करत असत. त्यांच्या ह्या प्रासंगिक	१] नगारसी किंवा नगरची [हिंदू जात] २] नगारेवाले ३] [मुस्लीम] नगरची.	हिंदू व मुस्लीम राजांच्या पदरी राज दरबारात राजवाडयांपुढे व किल्ल्याच्या प्रवेशाव्दाराजवळ नगारा वाजविण्यासाठी जे लोक ठेवण्यात येत त्यांना "नगरची" असे म्हणत. यांदयावरून या लोकांची पुढे ही स्वतंत्र जात झालेली असावी. हिंदू राजाच्या पदरी "हिंदू नगरची" व मुस्लीम राजाच्या पदरी "मुस्लीम नगरची" या कामासाठी असत. गोंड राजाच्या पदरी गोंड-नागरची असत. इतर नगरचीचा गोंड राजाच्या गोंड-नागरचींशी सामाजिक, धार्मिक व	धार्मिक कार्यात ढोल, सनई, डफ, नगारा वाजविणे व शेत मजुरी करणे.	हिंदू जातीचे "नगारसी किंवा नगरची लोक "गोंड नागरची" या जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. वास्तविक गोंड नागरची ही उप-जमात मूळची गोंड आहे. त्यांची संस्कृति आणि सामाजिक जीवन गोंडी आहे. हिंदू नगारसी किंवा नगरची ही स्वतंत्र हिंदू जात आहे. तिचा गोंड नागरचीशी सामाजिक, सांस्कृतिक संबंध नाही.

१	२	३	४	५	६	७
		राजदरबारी व्यवसाया- मुळे काही गोंडांना गोंड-नागरची असे म्हणण्याचा प्रघात पडलेला आहे. त्यांना "ढोली गोंड" किंवा "बेरक्या गोंड" असेही म्हणतात. त्यांची आडनावे गोंडा प्रमाणेच आहेत. नगारा व इतर वादये वाज- विण्याचे काम आज मागे पडले आहे. त्यामुळे हे लोक शेती आणि शेत मजुरी करतात. ते गोंड देवदेवतांची पूजा करतात. "साल" वृक्षाची ते तोड करत नाहीत. गोंडी आणि हिंदी मिश्रित भाषा ते बोलतात.		सांस्कृतिक संबंध नव्हता. हिंदू-मुस्लीम नगरचींचा नगारेवाल्यांचा उपयोग उत्सव ,लग्नकार्ये व सण समारंभात वादये वाजविण्यासाठी केला जातो. हिंदू नगरची जातीची वस्ती महा- राष्ट्रात विशेषात: विदर्भातील भंडारा व चंद्रपूर जिल्ह्यात आढळते.		

१	२	३	४	५	६	७
१३	[१८]नागवंशी	नागवंशी ही गोंडाची उपशाखा आहे. त्यांची स्वतंत्र लोकसंख्या उपलब्ध नाही. गोंड जमातीत त्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. शेतमजुरी, शेती व जंगलकाम हा त्यांचा व्यवसाय आहे. त्यांच्यात "खोरवार, लोन्हा, भियान, परदान, मांझी इत्यादी उपगट आहेत. त्यांची भाषा गोंडी आणि हिंदी मिश्रित आहे.	नागवंशी [क्षत्रिय] नागवंशी [ठाकूर] नागवंशी [आडनावाचे लोक]	नागवंशी[क्षत्रिय] नागवंशी [ठाकूर] ह्या रजपूत जाती आहेत. गोंड नागवंशी उपजमातीशी त्यांचा सामाजिक, सांस्कृतिक संबंध नाही. मध्य भारतातून नागवंशी क्षत्रिय आणि नागवंशी रजपूत स्थलांतरीत झालेले आहेत. त्यांची भाषा हिंदी आहे. ते हिंदूंच्या सर्व प्रथाचे आणि परंपराचे ते पालन करतात. हिंदू देवदेवतांची पूजा करतात.	विविध व्यवसाय	"नागवंशी"[क्षत्रिय] नागवंशी [ठाकूर] आणि नागवंशी [रजपूत] स्वत:ला गोंड नागवंशी म्हणवतात. नागवंशी आडनावाचे लोकही आडनावाचीच जात पुढे करून गोंड नागवंशी जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. गोंड नागवंशी जमातींशी त्यांचा कोणताच संबंध नाही.

१	२	३	४	५	६	७
१४.	[१८] ओझा	" ओझा" ही गोंडांची उपशाखा . त्यांची लोकसंख्या नगण्य आहे. ती गोंडांमध्ये समाविष्ट करण्यात आलेली आहे.	ओझा [ब्राम्हण/ मारवाडी] ओझा [आडनावाचे लोक]	ओझा [ब्राम्हण] ओझा [मारवाडी] मुळचे महाराष्ट्रातील नाहीत. ते राजस्थान, गुजरात आणि उत्तर हिंदूस्थानातून आलेले आहेत.	विविध व्यवसाय	मिथली किंवा तिरहूत ब्राम्हण यांनाही "ओझा" म्हणतात. गुजराथ मधील महाराष्ट्रात येवून स्थाईक झालेले ओझा-ब्राम्हण, ओझा मारवाडी व ओझा आडनावाचे लोक "गोंड ओझा" नावाचा फायदा घेत आहेत.

१	२	३	४	५	६	७
१५	[१८] राज	" राज" ही एक गोंडांची उपशाखा आहे. त्यांची भाषा, संस्कृति गोंडी आहे. गोंड लोक संख्येत त्यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.	राज [गवंडी] गवंडी काम करणारी भटकी जात.	ही जात तेलगु भाषिक प्रदेशातून स्थलांतरीत झालेली आहे. राज्यात सर्व ठिकाणी विशेषत: विदर्भ, मराठवाडयात सीमालगतच्या जिल्हयात याचे वास्तव्य आढळते.	गवंडी काम	तेलगु भाषिक प्रदेशात गवडयांना "राज" म्हणतात. स्थलांतरीत झालेल्या व महाराष्ट्रात येवून राहिलेले राज [गवंडी] स्वत:ला "राजगोंड" किंवा गोंडा अंतर्गत राज उपशाखेचे म्हणवितात.
१६.	[१९] हलबा हलबी	"हलबा, हलबी" ही अनुसूचित जमात क्षेत्राबंधन उठविण्यापूर्वी गडचिरोली सिरोंचा [चंद्रपूर], मेलघाट [अमरावती] व केळापूर, वणी, यवतमाळ [यवतमाळ] हया तालुक्यामध्ये अनुसूचित म्हणून गणली गेली होती. १९७१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील त्यांची संख्या ७२०५ होती. या जमातीची वस्ती प्रामुख्याने चंद्रपूर, गडचिरोली, भंडारा इत्यादी जिल्हयाच्या काही तालुक्यात मोठ्या	कोष्टी	"कोष्टी" ही विणकाम किंवा बुनाई काम करणारी जात आहे. महाराष्ट्रात सर्वत्र परंतु प्रामुख्याने नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर जिल्हयात व मुख्यत्वे करून नागपूर शहरात मोठ्या प्रमाणावर आढळते. कोष्टी जातीच्या अंतर्गत १२ ½ जाती आहेत त्यात साळे कोष्टी लाडकोष्टी, गढेवाल,	विणकाम बुनाई. शेती व शेत मजूरी	कोष्टी [विणकर] जातीचे लोक स्वत:ला "हलबा" हलबी म्हणवून घेतात. वास्तवत: हलबा, हलबी अनुसूचित जमातीशी त्यांचे सामाजिक, सांस्कृतिक किंवा वैवाहिक संबंध नाहीत. ते दोन वेगवेगळे भिन्न गट आहेत.

१ २ ३ ४ ५ ६ ७

संख्येने आढळून येते. हलबा ही जमात मुळची मध्यप्रदेशातील आहे. त्यांच्या पैकी कांही हलबांनी छत्तीसगड आणि बस्तर भागातून स्थलांतर केले. स्थलांतरानंतर हलबा गोंड राजाच्या आश्रयाला येवून राहिल्याचा ऐतिहासिक पुरावा मिळतो. त्यांच्यात"छत्तीसगडिया आणि बस्तरिया" असे दोन प्रादेशिक गट आढळतात. गडचिरोली, साकोली आणि गोंदिया हे हलबाचे खास प्रदेश पूर्वीचे काळी अनेक हलबांनी गोंड राजाच्या पदरी सैनिक म्हणून काम केले. तेथे त्यांच्या अनेक जमिनदाऱ्याही होत्या. हलबा जमात अनेक देवक गटात विभागलेली आहे. त्यांच्यात "पुरायतिस आणि सुरायतिस" हे दोन बेटी बंद वर्ग आढळतात. हलबा लोक हलबी भाषा, बोलतात. त्यांच्या घराची रचना वैशिटयपूर्ण असते. "शिकीरी गोंदण" हे त्यांच्या संस्कृतिचे वैशिष्टय आहे. त्यांच्या पंचायतीचा प्रमुख मुखिया किंवा कुरशा असतो. हा परंपरागत असतो. तो सर्व मुखियांचा प्रमुख "परधान"मांझी असतो. प्राप्त

देशकर, पद्मसाठी, देवांग, कुचबंडे, कुचीवाले मराठा कोष्टी इत्यादी पोटजातीचा समावेश आहे. त्या मुख्यत्वे विणकराचा धंदा करतात. कोष्टी जातीचा मूळ पुरुष जीवा कोष्टी मानण्यात येतो. कोष्टी जातीचे लोक हिंदू देवदेवतांची पूजा करतात. हिंदूचे सणसमारंभ साजरे करतात. त्यांच्यात रक्षाबंधनाला विशेष महत्त्व असते. कोष्टी पंचायतीच्या प्रमुखाला "महाजन" किंवा शेटे महाजन" म्हणतात. कोष्टी जातीचे लोक मराठी बोलतात. त्यांच्या बोलीभाषेला "कोष्टावू" म्हणतात. कोष्टी जातीत कुंभारे डेकाटे, बारापात्रे, धाकाते, हेडावू, सोरते, पराते, सोनकुसरे, निनवे, नंदनवार, वनीकर ,गोटेफोडे, वाकोडीकर , रंभाड, शेलुकर, माताधारे, तक्तावाले, खोत इत्यादी प्रमुख आडनावे आढळून येतात. कोष्टी जातीची लोकसंख्या सुमारे ५ ते ६ लाख एवढी असावी त्यापैकी बहुसंख्य

१	२	३	४	५	६	७
		माहितीनुसार त्यांच्यात काम्बे, अलोणे, अमले, चौधरी, कोटवार, मानकर, नाईक, वाघमारे बेलसरे इत्यादी सुमारे १०४ आडनावे आढळून येतात. हलबा जमातीत विणकाम किंवा बुनाई काम निषिध्द मानले जाते. पोहा तयार करणे हा त्यांचा परंपरागत धंदा. हल्ली ते शेती आणि शेतमजूरी करतात. त्यांच्यात अनेक वैशिष्टयपूर्ण सण, देवदेवता व लग्नविधी आणि परंपरा आढळतात.		लोक विदर्भ विभागात आढळून येतात. हे लोक काही दिवसापूर्वी हलबा कोष्टी म्हणवून घेत. तथापि आता फक्त "हलबा" म्हणवून घेवू लागले आहेत.		
१७	[२२] कवर .... कोर छद्री	" कवार" ही अनुसूचित जमात विदर्भातील चंद्रपूर, गडचिरोली, अमरावती इत्यादी जिल्हयात मुख्यत: आढळते. १९७१ च्या	१] कौर, [कौर आडनावाचे लोक] २] मारु छत्री मेरु छत्री मेर [दर्जी]	१] [कौर" ही जात कवर अनुसूचित जमातीहून वेगळी आहे. कौर लोक पंजाब, काश्मीर मध्ये ब्राम्हण आहेत. कांही भागातील कौर शेतकरी	१] शेती व इतर विविध २] शिंपी काम दर्जि काम	मध्य भारतातील शिंपी किंवा दर्जी जातीचे काही लोकांना मेर, मेरु

१	२	३	४	५	६	७
		जनगणनेत त्यांची लोकसंख्या २८७७ होती. ही जमात मुळची छत्तीसगड, बिलासपूर, रायपूर, सरगुजा आणि छोटा नागपूर विभागातील आहे. मध्यप्रदेशात त्यांची लोकसंख्या सुमारे ४ ते ५ लाख एवढी असावी. " कावर, कोर, चेरवा, राठीया, तनवर, छद्री ह्या तिच्या तत्सम उपजमाती आहेत. ते प्रामुख्याने गोंडी मिश्रित छत्तीसगडी हिंदी बोलतात. त्यांच्यात बहिर्विवाह करणारे अनेक उपगट आहेत. त्यापैकी "चंटी, चेरवा आणि रंतिया" डुकरे पाळतात. त्यामुळे त्यांचा सामाजिक दर्जा खालचा समजण्यात येतो. त्यांच्या वस्तीला "तोला" म्हणतात. कवर लोक शेती आणि शेतमजुरी करतात. ही जमात खुप कष्टाळू आहे. त्यांच्यात सैनिकी पेशाही आढळून येतो. वधु शुल्काची	३] खात्री, चत्री, ४] मेरूल्लु [दर्जी]	आहेत. सवर्ण हिंदू जातीस "कौर" हे आडनांव सर्रास आढळते. नावात सादृश्य असलेल्या ह्या सवर्ण हिंदू जातीचा "कवर, कोर" अनुसूचित जमातीशी सामाजिक, सांस्कृतिक संबंध नाहीत. २] मध्य भारतात दर्जीच्या किंवा शिंप्याच्या एका शाखेलाच "मेरू किंवा मेरू छत्री" म्हणतात. तेलगु भाषिक प्रदेशातही मेरू, मेरूल्लु व मारु नावाची जात आहे. यांचा कवर जमातीच्या छद्री या तत्सम जमातीशी संबंध नाही. परंतु हे लोक नाम-	३] सावकारी व्यापार.	किंवा मारु छत्री म्हणतात. त्यांच्या त्यांच्यातील "मेरू छत्री" शाखा "छत्री" शब्दातील अक्षर आणि उच्चार साम्याचा फायदा घेवून "कवर", छद्री किंवा छत्री" अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवते. मेरू छत्री नावाच्या संघटनाही त्यांनी स्थापन केल्या आहेत "छत्री" अशी अनुसुचित जमात नाही.

१	२	३	४	५	६	७
		पध्दती त्यांच्यात रुढ आहे. त्याला "सूक" म्हणतात. "गुमरावत" आणि "घार जियांन" हया प्रथा त्यांच्यात रुढ आहेत. स्त्रिया अंगावर काइ गोंदून घेतात.		साद्रुश्याचा फायदा घेवून अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. नागपूर, अमरावती विभागातील शिंपी जातीची "मेरु छत्री" शाखा व त्यांच्या इतर शाखा "कवर छत्री" अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. २] उत्तर हिंदुस्थानातून स्थालांतर करुन आलेली व व्यापार आणि लेनदेन करणारी "खत्री" जात सवलतीसाठी स्वतःला "छद्री" म्हणाविते. तसेच " चतरी" किंवा "चत्री" ही जात देखील सवलतीसाठी अक्षरात फेरफार करुन "कवर अंतर्गत "छद्री" म्हणाविते.		

१	२	३	४	५	६	७
१८०	[२३] खैरवार	१९७१ च्या जनगणनेत "खेरवार" अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या महाराष्ट्रात आढळून आलेली नाही. १९६१ च्या जनगणनेत त्यांची लोकसंख्या चंद्रपूर, गडचिरोली, यवतमाळ आणि अमरावती जिल्हयांत फक्त ४१३ होती. ही जमात मूळची बिहार ओरिसा आणि मध्यप्रदेशातील आहे. गोंड जमातीची एक पोट जमात म्हणूनहि या जमातीचा उल्लेख केला जातो. "खैरवार यांना त्यांच्यामध्ये खैरिया असेही म्हटले जाते. पूर्वी ही जमात खैराच्या झाडापासून काथ बनविण्याचा व्यवसाय करत असावी त्यावरून "खैरवार" हे नांव पडले असावे. या जमातीत "भोगटा, महातो, रावत आणि मांझी" या चार पोट शाखा आहेत. त्यांच्यात "धन, नोन, दिला, धेकी, केसी" इत्यादि कुळे आहेत. त्या त्या कुळीचे लोक वंश चिन्ह असलेल्या प्राण्यांची किंवा झाडांची	खैरे कुणबी	कुणबी ही जात महाराष्ट्रात सर्वत्र आढळते. शेती आणि शेतमजूरी हा त्यांचा मुख्य व्यवसाय आहे. त्यांच्यापैकी अनेक लोक जमिन मालक असून उत्तम शेतकरी आहेत. कुणबी जातीत तीन मुख्य भेद आढळतात. त्यांत कोकणातील आणि घाटावरील मराठी कुणबी, गुजराथी भाषिक प्रदेशातून आलेले व स्थायीक झालेले पाटीदार कुणबी व-हाड आणि विदर्भातील कुणबी. व-हाड आणि विदर्भातील कुणब्यांत मानवा कुणबी, झाडे कुणबी, खैरे कुणबी, धानोरे कुणबी, तिरोळे कुणबी, छिंदवाडयांतील गाढव कुणबी, निमाड कढिल	शेती आणि शेत मजूरी	व-हाड आणि विदर्भातील "खैरे कुणबी" खैरवार या अनुसूचित जमातीचे असल्याचे दाखवितात खैरवार जमातीशी त्याचे सामाजिक, सांस्कृतिक, वंशीय संबंध नाहीत. खैरवार अनुसूचित जमातीतील खैर या अक्षरातील साधर्म्याचा "खैरे कुणबी" फायदा घेतात व "खैरवार" अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात.

१	२	३	४	५	६	७
		पूजा करतात. "झांगड, रावत, म्हशा-खेत्री, पाईक, पुदारो, सिंगले इत्यादि आडनावे त्यांच्यात आढळून येतात. शेती आणि शेतमजूरी करतात. हिंदी आणि कटपी भाषा ते बोलतात. त्यांच्या सामाजिक, धार्मिक आणि लग्नविधी विषयक प्रथा इतर अनुसूचित जमातीप्रमाणे भिन्न आणि पारंपारीक पध्दतीच्या आहेत.		गुजर कुणबी, कारवा कुणबी इत्यादिंचा उल्लेख करता येईल. व-हाडात आणि विदर्भात कुणब्यांची संख्या २५ ते ३० लाखा हून अधिक असावी. कांही कुणब्याना देशमुखी आणि पाटीलकी होती.		
१९.	[२४] खारिया	खारिया अनुसूचित जमातीची लोक संख्या १९७१ च्या जनगणने प्रमाणे मुख्यत: चंद्रपूर, गडचिरोली आणि यवतमाळ जिल्हयांत एकूण ३८२७ होती. कोलारियन वंशापैकी मुंडा गटातील "खारिया" ही अत्यंत मागासलेली जमात आहे. ही जमात मूळची मध्य प्रदेश आणि ओरिसा राज्यातील आहे. त्यांच्यात " "पहाडी, खारिया, दूध खारिया आणि देलकी खारिया" इत्यादि पोट शाखा आहेत. त्याशिवाय मुंडा खारिया, ओरान खारिया	१] खारवा, खारवी. २] खैर-कुणबी	"खारवा, खारवी" ही मच्छिमारीचा व्यवसाय करणारी समुद्र किनार पट्टीवरील जात आहे. त्यांची वस्ती गोवा, कारवार पासून गुजरात किनारपट्टी पर्यन्त आढळते. त्यांच्या पैकी काहींना खार पाटील अशी मानाची पदवी आहे. हे लोक माचवे, होडया, छोटया नावा यांच्या सहाय्याने विशेषत:	मासेमारी आणि मासे विक्री करणे. मासे खारविणे.	"खारवा, खारवी व खैरे कुणबी जातीचे लोक "खारिया" अनुसूचित जमातीशी नामसाधर्म्य दाखवून जातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात.

१	२	३	४	५	६	७
		हेही भेद त्यांच्यात आहेत. त्यांचा मुख्य धंदा शेती आणि शेत मजुरी आहे. बंदा आणि सूर्यदेवाची ते आराधना करतात. नांगर आणि कु–हाडीची पूजा करतात. दसरा हा त्यांचा मुख्य सण समजला जातो. उडिया आणि खर्ता हया त्यांच्या बोलीभाषा आहेत. "कोरकू आणि जुआंग" बोलीशी त्याचे साम्य आहे. जमातीच्या प्रमुखाला "परधान" मदतनीसास "नेगो" आणि निरोप्यास "गंडि" म्हणतात. त्यांच्यात अंतर्विवाह निषिध्द आहे. लग्नात बैलाचे दहेज दिले जाते. "बेरी आणि बु–हा" ची ते उपासना करतात.		खा–या पाण्यात मासेमारी करतात. प्रचलित माहिती नुसार सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी रायगड जिल्हयांत त्यांची लोकसंख्या सुमारे २० हजार असावी. त्यांच्यात प्रामुख्याने "कटनाक, भायनाक, कोलकांड, मुरले, डावखुरे, लाकडे, बुलनाक, भिकनाक, येलनकर अशी आडनावे आढळतात. या जातीची मुख्य दैवते भैरी, जाकमती देवी, काळकाय देवी, म्हसोबा, गांवरखा, आगडी, इंगलाई आहेत. ब्ब समाजात पाटील, कारभारी आणि होडेकरी यांच्या संमत्तीने न्याय–निवाडे व लग्न विधी पार पाडतात. २] <u>खैरे कुणबी</u> क्रमांक १८ कॉलम नं. ५ मधील टिप्पणी पहावी.		

१	२	३	४	५	६	७
२०.	[२५] कुकणा, कोकणी, कुकणा	"कोकणा"जमातीची "कोकणी, कुकणा" ही समानार्थी नावे आहेत. कोकणा ही महाराष्ट्रातील एक अनुसूचित जमात असून सन १९७१ च्या जन-गणनेत तिचीएकूण लोकसंख्या २ लाख ६४ हजार होती. ही जमात प्रामु-ख्याने ठाणे, नाशिक, धुळे जिल्ह्यांत पसरलेली आहे. कोकणा जमातीला पोट जमाती नाहीत. त्यांच्यात बहिर्विवाह करणारी कुळे मात्र अनेक आहेत. बागुल, भोये, आवारी, धोम, गावीत, खंबाईत, गवळी, गायकवाड, महाले, राऊत, ठाकरे गांगुर्डे, पवार, सूर्वे इत्यादि. पूर्वी कोकणा जमातीची कोकणी बोली होती. त्या बोलीत मराठी, गुजराथी, वारली आणि अहिराणी भाषेचे मिश्रण होते. परंतु हल्ली ते मराठी बोलतात. कोकणा जमातीचे लोक कणसारी, डोंगर, देव मौली, गांवदेव, असरा, वीर, सुपली, हिरवा, वाघ्या इत्यादि दैवतांची पूजा करतात. वाघ बारस आणि पित्रो	कोकणी [मुस्लीम] कोकणी [कोकणवासी कोकणी [कोकणी भाषिक]	कोकणांत राहणा-या लोकांना "कोकणी" या नावाने ओळखले जाते. कोकणात राहणारे लोकही स्वत:ला "कोकणी" म्हणवून घेतात. गोव्यात आणि कारवार मध्ये राहणारे लोक "कोकणी भाषा" बोलतात. त्यांना भाषेवरुन "कोकणी" म्हणून ओळखले जाते. कोकणांत राहणारे मुसलमान स्वत:ला कोकणी किंवा कोकणा मुसलमान म्हणवून घेतात. प्रदेश आणि स्थानिक भाषेवरुन कोकणात राहणा-या कोणत्याही जाती धर्माच्या लोकांना सामान्यपर्ण नावाने कोकणी ओळखले जाते.	विविध व्यवसाय	कोकणी भाषा बोलणारे लोक व कोकणांत रहाणारे कोकणी मुसलमान "कोकणा, कोकणी अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. प्रदेश कोकण व भाषा कोकणी यांचा कोकणा अनुसूचित जमातीशी संबंध नाही.

१	२	३	४	५	६	७
		आमावस्या हे त्याचे प्रमुख सण . पाडवा पोळा, होळी, दिवाळी, दसरा इत्यादि हिंदू सण ते साजरे करतात. कोकणा जमातीत "महालकरी, देशमुख, पाटील, कारभारी," अशी व्यवस्था होती. ही व्यवस्था आता लोप पावते आहे. कोकणा लोक कष्टाळू असून उत्तम शेतकरी म्हणून प्रसिद्ध आहेत.				
२१.	[२७] कोलाम — मन्नेर-वारलु	कोलाम ही महाराष्ट्रातील एक अनुसूचित जमात आहे. मन्नेरवारलु हे कोलामाचे तत्सम नाव ही जमात द्रवीडीयन गटाची असून प्रामुख्याने गोंडवन विभागात आढळते. सन १९७१ च्या जनगणनेत कोलामाची लोकसंख्या ५६०६१ होती ही जमात प्रामुख्याने यवतमाळ, नांदेड, चंद्रपूर जिल्हयात तेलगू- भाषिक सीमेलगत आढळते. कोलामी लोक कोलामी भाषा बोलतात. त्यांच्या बोलीत अनेक तामिळ शब्द आढळतात. कोलामी बोलीत कोलाम स्वत:ला "कोलावार" म्हणतात. परंतु गोंडी बोलीत त्यांना "पुजारी किंवा भूमका" आणि तेलगू भाषेत मन्ने [एकवचनी] आणि मन्न्योलु"	१] मुनुर तेलगु मुनुर २] मुन्नुरवार तेलगु-मुन्नुरवार ३] मुन्नुर कापू कापेवार, मन्नुरवाड ४] तेलगु-फुलमाळी	"तेलगु मुनुरवार मुनुरकापू"हा समाज निरनिराळया भागांत/जिल्हयात "मुनुर तेलगु मुनुर, मुन्नुरवार, तेलगु मुन्नुरवार, मनुर-कापू, कापेवार, मुन्नुरवाड, तेलगु-फुलमाळी"इत्यादि नावानी ओळखला जातो. या जातीचे लोक मूळचे तेलंगणातून आले असून त्यांची मातृ-भाषा तेलगू आहे. काही लोक १००-१५० वर्षांपूर्वी महाराष्ट्रात	शेती, नोकरी, ठेकेदारी, गवंडी काम व्यापार व अन्य उद्योग धंदे	कॉलम नं. ५ मध्ये दर्शविलेल्या जाती "कोलाम, अनुसूचित जमाती-च्या "मन्नेरवारलु" तत्सम नावाने अनुसूचित जमातीचे दाखले मिळवितात "कोलम मन्नेरवारलू अनुसुचित जमातीशी या तेलगु भाषिक जाती/पोट जातीचा सामाजिक, सांस्कृतिक वा वांशिक संबंध नाहीत.

१ २ ३ ४ ५ ६ ७

[अनेक वचनी] असे म्हणतात. त्याचा अपभ्रंश होऊन "मन्नेरवारलु" असा शब्दप्रयोग रूढ झालेला आहे. कोलामाच्या मोहोरक्यास "नाईक" म्हणतात कोलामाची वस्ती मुख्य गावापासून ४/५ मैल दूर असते. त्या वस्तीला "कोलामपोड" म्हणतात.

कोलामांत कोणतीही उपजमात नाही. गोंडा प्रमाणे त्यांच्यात बहिर्विवाह करणारी निरनिराळी कुळे आहेत. त्यापैकी बरीच कुळनामे गोंड कुळा सारखी आहेत. त्यांच्यात "चारदेवे, पांचदेवे, सहादेवे व सातदेवे सगा आहेत.

अंगावरील- गोंदण हे कोलाम जमातीचे खास वैशिष्टय मानले जाते. बांबूच्या काडया पासून टोपल्या आणिं चटया बनविणे हा कोलाम जमातीचा पारंपारिक व्यवसाय. परंतु आज ते मुख्यत: शेती आणि शेतमजूरी करतात. त्यांच्यात शेतमजुराचे प्रमाण सुमारे ८० टक्क्यापर्यन्त आहे. कोलाम समातीत साक्षरतेचे प्रमाण १९६१ मध्ये २.६ टक्के व १९७१ मध्ये ८.८ टक्के होते. कोलाम, मन्नेरवारलु"ही अनुसूचित जमात प्राचीन आणि अति

येवून स्थाईक झाले. ते मराठी चांगले बोलू शकतात.

"तेलगू मुनुरवार, मुनुर कापूर कापेवार" ही तेलंगणातील शेती प्रधान जात आहे. कापेवारा मधिल काही गट इतर व्यवसायही करतात. चंद्रपूर जिल्ह्यातील कापेवार गंवडयाचे काम करतात तेलगू मुनुर, तेलगू मुनुरवार जातीचे काही लोक निझाम आणि इंग्रज राजवटीत लष्करा बरोबर लष्कराची कामे करण्यासाठी आणि लष्करातील नोकरी धंद्याच्या निमित्ताने महाराष्ट्राच्या सीमा भागांत विशेषत: शहरी भागात येऊन स्थाईक झाले. महाराष्ट्रात त्यांची वस्ती सोलापूर, नांदेड, अहमदनगर, चंद्रपूर, यवतमाळ, परभणी, पुणे, मुंबई, घोडनदी, औरंगाबाद येथे बरीच आहे. महाराष्ट्रात त्यांची लोकसंख्या सुमारे १ लाख पर्यत असावी.

प्रचलित माहितीनुसार या

१	२	३	४	५	६	७
		मागासलेली म्हणून तिची गणना झालेली आहे.		या जातीत सामान्यपणे धरमोल्लु, तंबाकोल्लु, पुरम, पडस्मोल्लु, अकुल जक्कल, रासम, सिलम, गंधम, मतकुलु, गादेल्लु, दसलोल्लु, उपलप, घंटौल, मलदोडी, बोथगीरे, एरम, नागुल, पाककोरेड्डी, पप्पल, अकोलवार, येनगाळी, नरलस, पत्ती, अशी आडनावे आढळतात पलनोर हे एकमेव गोत्र या जातीत आढळून येते. शीव, वैष्णव, विभुतिधारी, तिरमणी धारी, यल्लम्मादेवी, पोचम्मादेवी, राजेश्वर, म्हसम्मा, नरसिंह, बालाजी हया दैवताची ते पूजा करतात. त्याच बरोबर गणपती, मारुती दत्त, अंबाबाईची देखील ते पूजा करतात.		

२२.	[२८]	कोळी-ढोर टोकरे-कोळी कोलघा, कोलधा.	राज्यातील सर्व अनुसूचित जमातीमध्ये "ढोर कोळी" जमातीला सर्वात कनिष्ठ समजले जाते. शेजारच्या जाती/जमाती त्यांना पूर्वाश्रमीच्या अस्पृशा सारखा सामाजिक दर्जा देत असत. ढोर कोळी जमातीची तद्सम नावे "टोकरे कोळी, कोलधा आणि कोलघा" अशी आहेत. १९७१ च्या जनगणनेत "ढोर कोळी, टोकरे कोळी, कोलधा कोलघा" या जमात गटाची लोकसंख्या पुणे, अहमदनगर, नाशिक, ठाणे जळगांव, धुळे, बृहन मुंबई या जिल्हयात एकूण ४३५२८ आढळून आली. आहे. या जमातीचे मूळ वसतिस्थान गुजरात आणि महाराष्ट्र सीमे लगतच्या ठाणे, नाशिक, सुरत, डांग, बलसाड इत्यादि जिल्हयांत	कोळी, सूर्यवंशी-कोळी	"कोळी"ही जात संपूर्ण राज्यात. खेडोपाडी आढळते. जुन्या ग्राम व्यवस्थेत बारा बलुतेदारातील कोळी ही एक हक्कदार जात आहे. जुन्या परंपरेमुळे काही गावांत त्यांना वतने आणि जमिनी आहेत. गावची कामे करणे गावात पाणी भरणे, लग्न कार्यात काम करणे हा त्यांचा परंपरागत धंदा असून त्याबरोबर ते मोलमजूरी करतात. गावांत पाणी भरण्याच्या कार्यामुळे त्यांना काही भागात पान कोळी, धुंबळ कोळी,	१] नदीकाठी मासेमारी करणे २] नद्यामध्ये नावा, होड्या चलविणे, ३] गावची कामे करणे ४] पाणी भरणे	"सूर्यवंशी कोळी" इतर मागासवर्गाच्या यादीत क्रमांक ६८ वर आहे. कोळी ही जात क्रमांक ७८ वर आहे. हया जातीचे लोक सवलतीसाठी टोकरे कोळी म्हणून घेतात टोकरे कोळी हे ढोर कोळी जमातीचे तद्सम नांव आहे. ढोर कोळी या अनुसूचित जमातीचा सूर्यवंशी कोळी, कोळी जातीशी सामाजिक, सांस्कृतिक वंशिक संबंध नाही. ढोर कोळी, टोकरे कोळी, हे वेगळी वस्ती करून राहतात. पूर्वी त्यांची गणना डिप्रेसड क्लासेस मध्ये ई देखिल

१	२	३	४	५	६	७
		आढळून येते. १९३१ च्या जनगणनेत ढोर कोळी जमात फक्त ठाणे आणि नाशिक जिल्हयांत असल्याची नोंद आहे. जे लोक गोमांस भक्षण करत व कातडी, हाडे गोळा करण्याचा धंदा करत त्यांना "ढोर कोळी" नावाने ओळखले जाई. सामाजिक बहिष्कारामुळे पुढे त्यांची वेगळी जमातच तयार झालेली असावी ही जमात बांबू कापण्याचे व त्याच्या पाटया, टोपल्या व वस्तु तयार करण्याचे ही काम करत असे. बांबू याचा अर्थ टोकर. या शब्दा वरून त्यांना टोकरे असे नांव पडले असावे. ढोर कोळी जमातीला तत्सम नावे असली तरी उपजमाती किंवा उप गट नाहीत. त्यांच्यात फक्त गोत्रे, कुळे असतात. प्रचलित माहिती नुसार त्यांच्यात आरडे, पारधी, वाडेकर, घटाळ, गावीत, कोरडा, शिंगाडा डोके, डूम, राडेळी, भागे इत्यादि कुळे व आडनावे आढळतात. ढोर कोळी ढोरी बोली बोलतात.		पानभरे कोळी असेही म्हणतात. कोळी जातीच्या अनेक लोकांची आडनावे पूर्व रूढी प्रमाणे जातीवाचक म्हणजे कोळी अशीच आढळून येतात. परंतु अलिकडे त्यांच्यात आडनावे बदलण्याची प्रवृत्ती दिसून येते. त्यांनी नवीन धारण केलेली आडनावे मराठा, कुणबी, माळी इत्यादि जातीतील आडनांवा सारखी आढळतात. धुळे, जळगांव इत्यादि जिल्हयातील कोळी जातीचे लोक स्वत:ला सूर्यवंशी कोळी, आहिर कोळी, खानदेशीकोळी म्हणवून घेतात. काही जिल्हया तील कोळी संघटनानी ते सूर्यवंशी कोळी असल्याची जाती संघटनेची निवेदने दिलेली आहेत.		करण्यात आलेली ह होती.

एच-८३८-[१२००-३-८५]

१	२	३	४	५	६	७
		कोकणी आणि वारली बोलीशी तिचे अधिक साम्य आहे. तथापि सामान्यपणे ते मराठी आणि मराठीच्या तद्‌तम भाषाही बोलतात.		सूर्यवंशी कोळी म्हणवून घेणा-या कोळी जाती च्या लोकांची लोक-संख्या अंदाजे दोन ते अडीच लाख असावी. त्यापैकी तुमारे एक ते दीड लाख संख्या धुळे, जळगांव इत्यादि जिल्ह्यांत व एक लाख विदर्भातील अकोला, अमरावती, बुलढाणा, वर्धा जिल्ह्यात असावी. सूर्यवंशी कोळी जातीत मराठा आणि कुणबी जातीतील आडनांवा सारखीच आडनावे आढळतात.		
२३.	[२९] कोळी महादेव	महादेव कोळी ही महाराष्ट्र राज्यातील प्रामुख्याने डोंगराळ भागांत दाटवस्ती करून राहणा-या अनुसूचित जमातींपैकी	१] कोळी २] सूर्यवंशी कोळी ३] सोनकोळी ४] ख्रिश्चन-कोळी	१] कोळी : अं. नं. २२ अनुसूचित जमात नं. २८ वरील कॉलम नं. ५ वरील टिप्पणी पहा.	मासेमारी करणे मासे विक्री करणे नावा	कोळी ही बलुतेदारांपैकी एक जात आहे. सूर्यवंशी कोळी, सोनकोळी वैती, मांगेला, धुंबळी, पानकोळी

१	२	३	४	५	६	७
		एक जमात आहे. त्यांची लोकसंख्या १९७१ च्याजनगणनेत ३३९८५५ होती. ही जमात प्रामुख्याने नाशिक [१ लाख ८१ हजार] ,अहमदनगर [५७ हजार], पुणे [६३ हजार]ठाणे [२९ हजार] आणि रायगड [७ हजार] या जिल्ह्यांत आढळून आली. सह्याद्री पर्वताच्या सानिध्यात विशेषतः पूर्व पश्चिम उतारावर राहणारे महादेव कोळी लहान लहान गांवात वस्ती करून राहतात. त्यांचे वसतिस्थान असलेल्या प्रदेशात मावळ, डांगण, नहेर असे संबोधतात. महादेव कोळी अनुसूचित जमातीची दोन वैशिष्टये प्रकर्षाने आढळतात.		२] सुर्यवंशी कोळी अ. नं. २२ अनुसूचित जमात नं. २८ कॉलम नं. ५ वरील टिप्पणी पहा. ३] सोनकोळी, ही जात वसई पासून रत्नागिरी पर्यंत समुद्र किनारपट्टीला राहते. त्यांची वस्ती प्रामुख्याने मुंबईच्या परिसरात माळगांव, तायन, वरळी माहिम, कुलाबा, वेसावा, दांण्डा, मांडवी, मुरगांव, जुहुतारा, मढ इत्यादि ठिकाणी तर कुलाबा जिल्ह्यांत अलिबाग		ह्या त्या जातीच्या उपजाती आहेत. त्यांच्यापैकी ग्राम व्यवस्थेचा काम काम करणारे कोळी गांवची कामे करतात व गावांत पाणी भरतात. काही थोडे शेती आणि शेतमजुरीही करतात. सोनकोळी समुद्र किनारपट्टीला राहतात मासे पकडणे व त्यांची विक्री करणे हा धंदा करतात. सुर्यवंशी कोळी गांवकाम, शेती आणि शेतमजुरी करतात. सोनकोळी पैकी काही लोकांनी ख्रिश्चन धर्म स्वीकारला आहे. त्यांना ख्रिश्चन

१	२	३	४	५	६	७
		वसतिस्थाना विषयीची प्रादेशिक संलग्नता व "कोळी" या जाती वाचक शब्दाचा आडनाव मध्ये कधीही न होणारा उल्लेख महादेव कोळी जमातीला उपजमाती, उप शाखा नाहीत तसेच महादेव कोळी ही जमात कोणा जाती/जमातीची उपशाखा ही नाही. सामाजिक, सांस्कृतिक, वंशिक दृष्टया ती स्वतंत्र जमात आहे. इतिहास काळांत ही जमात बरीच प्रसिध्दीला आली. अन्याया विरुध्द झगडयाची प्रवृत्ती या जमातीत आढळून आल्याचे ऐतिहासिक दाखले मिळतात. या जमातीला १२ पोटकुळे [Clans] आहेत. कांहीच्या मते त्यांच्यात २४ पोटकुळे असावीत. त्यांच्या अंतर्गत बहिर्विवाह करणारी अनेक उपकुळे आहेत. एका पोट कुळीच्या अंतर्गत असणा-या गोत्र कुळात विवाह होत नाहीत. महादेव कोळी हे मुख्यत: शेतकरी आणि शेत मजूर आहेत. ग्राम		वरसोली, थार, नौगांव, तेरवंडा, अग्राव, रेवदंडकर इत्यादि भागात व ठाणे, वसई, पालघर या भागात राहते. त्यांचा परंपरागत व्यवसाय मासे मारी हा आहे. त्यांच्या पैकी कांही लोक मासे विक्रीचाही धंदा करतात गांवकर, थाळकर, वैती, मांगेला असे त्याचे उपगट आहेत. त्यांच्यात वरळीकर, वैती, केणी, रेवदण्डकर, नखवा, ठाणेकर, गांवकर, तांडेल, भोईर, कोळी, वसावकर, बंदरकर इत्यादि नावे त्यात आढळतात. सोनकोळी जातीच्या स्त्री-पुरुषाचा पेहराव, अंगावरील दागदागिने ही वैषिष्टयपूर्ण असतात. त्याची कोळी गिते आणि कोळी नृत्ये प्रसिध्द आहेत त्यांच्या वसतिला कोळीवाडा असे म्हणतात त्यांची संखया अंदाजे १ लेx दोन ते अडिच लाख पेक्षा अधिक असावी		कोळी म्हणतात. "महादेव कोळी" ही एक स्वतंत्र जमात असून तिचा कोळी जातीशी किंवा कोळी या जाती अंतर्गत येणा-या कोणत्याही उपजातीशी कोणत्याही प्रकारचे सामाजिक, सांस्कृतिक संबंध नाहीत.

१	२	३	४	५	६	७
		व्यवस्थेतील कोळी जातीशी त्यांचे नाते संबंध.. रक्तसंबंध नाहीत. ततेच समुद्र किनारपट्टीला मासे मारणा-या व मिठागरांत मासे मारणा-या व मिठागरांत काम करणा-या कोळी जातीशी देखिल त्यांचे संबंध नाहीत.		एकवीरा देवी हे सोनकोळी लोकांचे अराध्य दैवत आहे. ४] ख्रिश्चन कोळी हे मुख्यत: ठाणे, कुलाबा जिल्याच्या समुद्र किना-याला राहतात. त्यांचा मुख्य धंदा मासे मारणे आणि मासे विकणे हा आहे. मुंबईत त्यांची वस्ती प्रामुख्याने सोनकोळी किंवा मच्छीमारी कोळ्यांच्या जवळपासच्या वस्त्यांत आढळून येते. त्यांची आडनावे सोनकोळी जातीतील आडनावां प्रमाणेच असतात. ते कोळी जातीचे सणसमारंभ साजरे करतात. तसेच ख्रिश्चन धर्माचेही पालन करतात.		
२४.	[३०] कोळी मल्हार.	"कोळी मल्हार" ही जमात प्रामुख्याने ठाणे जिल्हयातील पालघर, डहाणू, वाडा, वसई, भिवंडी तालुक्यांत आढळते. तेथील त्यांची लोकसंख्या १९७१ च्या जनगणनेनुसार ९९ हजार होती. मल्हार हा शब्द "माला" या द्रवीडीयन शब्दा वरुन आलेला आहे. "माला" म्हणजे टेकडी. टेकडया टेकडया वर राहणारी अशी जमात."मल्हार"	कोळी, पानकोळी	अ. नं. २२ व २३ वरील अनुसूचित जमात नंबर २८ व २९ ...... मधील कॉ. नं. ५ "कोळी, सूर्यवंशी कोळी, सोनकोळी, ख्रिश्चन कोळी, [टिप्पण्या पहा]		

१ २ ३ ४ ५ ६ ७

"मल्हारी मार्तंड" या दैवताच्या नावांशी मल्हार कोळी या अनुसूचित जमातीचा संबंध पोहचत नाही. शेती आणि शेतमजुरी हा त्यांचा व्यवसाय आहे. त्या शिवाय गवत कापणे, झाडांची तोड करणे, जंगलातील वस्तू गोळा करणे हे अन्य व्यवसायही ते करतात. प्राण्यांच्या आणि झाडांच्या नावांपासून त्यांच्यात आडनावे आलेली दिसतात.

उदा.- दुमाडा, लुहोर, वाव-या, हळल, लिळका, सुतार, ठाक-या, कडू, कोंब, ढापशी, धांगडा, पुजारा, पोशा, तुमडा काकड इत्यादि त्यांची आडनावे त्यांचे शेजारी "वारली" जमाती सारखी आहेत. त्यांची संस्कृति, पोशाख, वेशभूषा, दागदागिने, भाषा, सांस्कृतिक आणि सामाजिक जडणघडण "वारली" संस्कृतिसारखी आहे. मल्हारी मार्तंडाचे उपासक असणारे ग्रामव्यवस्थेतील कोळी जातीशी त्यांचा संबंध नाही. सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्टया ही एक स्वतंत्र जमात आहे.

एच-८३८-[१२००]३-८५]

१	२	३	४			
२५.	[३३] कोया	कोया ही गोंड जमातीची गोदावरीच्या खो-या-तील सर्वात दक्षिणेकडील शाखा आहे. गोंड जमातीला "कोई" नांवाने ओळखले जाते. कालांतराने कोईचा कोया आणि कोयतूर असे रूपांतर झालेले दिसते. व्यवसायानुसार त्यांच्यात ब-याच पोट जमाती निर्माण झाल्या आहेत. महाराष्ट्रात ही जमात फार अल्प आहे. १९७१ मध्ये त्यांची संख्या अवघी ४३ होती. ती नांदेड उस्मानाबाद, औरंगाबाद जिल्हयात आढळली. आंध्र प्रदेशात कोया ही प्रमुख अनुसूचित जमात आहे. कोयांची भाषा द्रविड गटातील गोंडी बोलीमध्ये मोडते. कोया जमात पूर्वी स्थलांतरीत शेती करत असे. हल्ली ते स्थाईक शेतकरी बनले आहेत. कोया गाई बैलाची मोठी खिलारे	कोया [मुस्लीम]	दक्षिणेकडील मुस्लीमामध्ये कोया मुस्लीम नावाचा एक गट आहे. त्यांची वस्ती प्रामुख्याने केरळात आढळते. त्यांना "कोया" मुस्लीम" म्हणतात.	विविध प्रकारचे धंदे	"कोया" गोंड गटातील अनुसूचित जमातीचा कोया मुस्लीमांशी सामाजिक सांस्कृतिक, धार्मिक संबंध नाही.

१	२	३	४	५	६	७
		पाळतात. कोया कुटुंबाला सद्गटम म्हणतात. त्यांच्या नाते गटात दोन भाग आहेत. "कुरूमाम आणि विवालवांड". एकोया ओपेरसा, पेन, मनीला, मरलम्मा, सरलम्मा, भूम, गडीमाता" यांची आराधाना करतात. प्रत्येक गावात पेद्दा गांव प्रमुख असतो. " पेरमा" हा त्यांचा धार्मगुरू "वड्डे" हे त्यांचे मांत्रिक असतात. " बिनूपंडू" हा त्यांचा पवित्र सण ओळखला जातो.				
२६.	[३५]नाईकडा, नायका ...... कपाडिया नायका	"नायकडा" ही महाराष्ट्र राज्यातील एक लहानशी अनुसूचित जमात आहे. १९७१ च्या जनगणनेनुसार या जमातीची लोकसंख्या ९३१५ होती. त्यापैकी एकटया धुळे जिल्हयातच त्यांची लोकसंख्या ५४८७ आढळून आली. ही जमात मुख्यत्वे करून गुजरात राज्यातील "पंचमहाल, सुरत आणि रेवाकाठा" या जिल्हयात आढळून येते. "नायकडा" याचा	कापडवाले शिंपी, शिंपी.	विदर्भातील शिंपी जातीचे काही लोक "कापड विकण्याचा व तयार कपडे विकण्याचा" धांदा करतात. त्यांना कापडवाले किंवा कपडयावाले शिंपी अशा नांवाने बाजारांत ओळखले	कापड विकणे तयार कापड विकणे, कपडयाची शिलाई करणे हा जातीचा धांदा आहे.	"कापड विकणारे तयार कपडे विकणारे शिंपी जातीचे लोक, विशेषात: विदर्भातील स्वत:ला कपाडिया किंवा कपाडिया नायका म्हणवून घेतात व अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे

१	२	३	४	५	६	७
		अर्थ "नायक" असा आहे. त्यांना "नाईक" म्हणूनही ओळखाले जाते. " चोळीवाला नायका", कपाडिया नायका, मोटा नायका नाना नायका या त्यांच्या पोट शाखा आहेत. त्यापैकी "कपाडिया नायका आणि मोठा नायका" यांना सामाजिक दृष्टया वरच्या थरातील मानले जाते. भिल्ली ही त्यांची मातृभाषा आहे. त्यांना मराठीही बोलता येते. भिल्ल अनुसूचित गटाशी त्याचे अधिक साम्य आढळते. ए त्यांच्या " काकाबलिया, वारल, भारती, बामनिया, मोटा गरासिया, भिल्ल, बारोडिया, दौडया, दाबाडया, गावीत, गदारिया, टोकरे इत्यादी मुख्य कुळे आढळतात. या जमातीत स्त्रियांना गोंदून घेणे आवडते. "आगेवान" हा पंचायतीचा प्रमुख असतो. "देसवाडा" हे त्यांच्या जमातीचे पवित्र स्थान मानले जाते. ते गुजरात राज्यात आहे.		जाते. हे नांव त्यांना त्यांच्या रोजच्या व्यवसायावरून पडलेले आहे.		मिळवितात. "कपाडीया नायका" या भिल्ल गटातील अनुसूचित जमातीशी त्यांचा संबंध नाही.

१	२	३	४	५	६	७
२७.	[३६] ओरान, धानगड	"ओरान, धानगड" या अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या १९७१ च्या जनगणनेप्रमाणे चंद्रपूर जिल्हयाच्या गडचिरोली तालुक्यात फक्त एक असल्याचे आढळून आले. "ओरान, धानगड" ही मध्येप्रदेश, ओरिसा आणि पश्चिम बंगाल मधील द्रवीडीयन गटातील जमात आहे. ओरॉनचे प्रादेशिक नांव "धानगड" असे असून त्याचा अर्थ "शेतमजूर" असा आहे. "ओरान, धानगड" स्वत:ला [“कुरुंथचे कुंरक" म्हणतात. बाहेरचे लोक त्यांना "ओरान" म्हणतात. त्यांच्या पोटजमाती नाहीत.	धानगर	अ. नं. ५ अनुसूचित जमात क्रमांक १४ कॉलम नं. ५ वरील नोंद धानगर पहा.	अ. नं. ५ अनुसूचित जमात क्रमांक १४ कॉलम नं. ६ वरील नोंद पहा.	अ. नं. ५ अनुसूचित जमात क्रमांक १४ कॉलम नं. ७ वरील नोंद पहा.

एच-८३८ [१२००-३-८५]

१	२	३	४	५	६	७
		परंतु त्यांच्यात "कुडा" आणि "किसान" हे दोन व्यवसायिक गट आहेत. ही जमात अनेक गोत्र गटांत विभागली आहे. ही गोत्रे वंश चिन्हावर ठरविलेली आहेत. ही जमात मुख्यत: शेती आणि शेत मजुरी करणारी आहे. ओरॉन हे धर्माने हिंदू आहेत. त्यांच्यापैकी कांहीनी ख्रिश्चन धर्मही स्वीकारला आहे. हिंदू धर्मीय ओरॉन "धरम, माता, चंडी आणि घोषाल" देवतांची पूजा करतात. नृत्ये सणाचे प्रसंगी केली जातात. सरहूल हा त्यांचा मुख्य सण. बहुतेक ओरॉन, हिंदी, उरिया भाषा बोलतात. "मुंडा" हा गांव-प्रमुख असतो. "पाहन" हा त्यांचा भगत असतो. प्रत्येक गावांत "धुम कुरिया" ही सामाजिक संस्था असते.				

१	२	३	४	५	६	७
२९.	[४४] ठाकूर, ठाकर, का-ठाकर, का-ठाकूर, मा-ठाकूर,	"ठाकूर, ठाकर" ही अनुसूचित जमात भारतात फक्त महाराष्ट्रातराज्यात आढळते. या जमातीची वस्ती विखुरलेली नाही. ती प्रामुख्याने सहयाद्री पर्वताच्या पूर्व पश्चिम उतारावर मुख्यत्वे ठाणे, पुणे, अहमदनगर, नाशिक, रायगड जिल्हयाच्या डोंगराळ पट्टयांत आढळते. जमातीची लोकसंख्या १९७१ च्या जनगणनेत १७८८०५ होती. या जमातीला ठाकूर, ठाकर ही तत्सम नांवे आहेत. सामाजिक दृष्टया ती एक अनुसूचित जमात	१] ठाकूर [रजपूत] ठाकूर [परदेशी] ठाकूर [क्षत्रिय] ठाकूर [नागवंशी] ठाकूर [जमिनदार] ठाकूर [जाट] ठाकूर [सिंधी] ठाकूर [वैश्य] २] ठाकूर [भाट] ठाकूर [ब्रम्हभाट] ३] ठाकर [भटके]	"ठाकूर" ही क्षत्रियांची, रजपूतांची वरिष्ठ जात आहे. उत्तरे कडील क्षत्रियांना व जमिनदारांना "ठाकूर" या नावाने ओळखले जाते. रजपूतांनाही "ठाकूर" असेच म्हणतात. जाट जातीतील जमिनदारांनाही ठाकूर म्हणतात. क्षत्रियांपैकी जे व्यापार करू लागले ते "वैश्य ठाकूर" किंवा ठाकूर [वैश्य] नावाने ओळखले जातात. परप्रांतातून आलेल्या रजपूतांना, ठाकूरांना कांही विभागांत "परदेशी, परदेशी ठाकूर या नावाने ओळखले जाते. सिंध प्रांतातून आलेल्या रजपूतांना	विविध व्यवसाय	१] कॉलम नं. [७] मध्ये नोंदलेल्या हिंदू ठाकूर जाती [क्षत्रिय, रजपूत, वैश्य व अन्य] या "ठाकूर" या सर्वमान्य नावाने ओळखल्या जातात. व्यवहारात व कागदोपत्री यांची नोंद "हिंदू ठाकूर" अशी झालेली असते. ही नोंद "ठाकूर" जात या अर्थाने झालेली असते. त्यांचा "ठाकूर ठाकर " या वर्गीकृत जमातीशी कोणताही संबंध नाही. येथे केवळ

१	२	३	४	५	६	७
		"क आणि म" गटांत विभागलेली आहे. या जमातीला कांही भागात "ठाकूर" तर कांही भागांत "ठाकर " या नावाने संबोधले जाते. त्यांना कांही लोक "फडेकीवाले ठाकूर किंवा ठाकर" असेही म्हणतात. त्यांचा मुख्य धंदा शेती आणि शेतमजुरी आहे. शेतीतील कामे संपल्यावर हे लोक जंगलातील फळे, कंदमुळे, पळसाची व विडयांची पाने गोळा करतात. बांबू पासून पाटया, टोपल्या विणतात. प्रचलित माहिती वरून या जमातीत स्थलांतर झाल्याचे किंवा होत असल्याचे दिसते नाही. हे लोक "ठाकरी" बोलीभाषा बोलतात. " क आणि म " गटांतील बोली भाषेतील उच्चारांत थोडा फरक आढळतो. "ठाकूर किंवा ठाकर " स्त्रिया		किंवा ठाकूरांना "ठाकूर "ठाकूर किंवा सिंधी ठाकूर म्हणून ओळखले जाते. क्षत्रिय ठाकूर रजपूत ठाकूरांची संख्या राजस्थान, मध्य प्रदेशांत मोठया प्रमाणावर आहे. उत्तरे कडून आलेले हे क्षत्रिय, रजपूत ठाकूर आणि जमिनदार ठाकूर महाराष्ट्रातील कांही जिल्हयांमध्ये विखुरलेले आहेत. उत्तर भारतातून सुमारे १५० ते २०० वर्षापूर्वी सैनिकी नोकरीच्या निमित्ताने अनेक रजपूत महाराष्ट्रांत आले. महाराष्ट्रात त्यांची वस्ती औरंगाबद, नाशिक,		ठाकूर शब्दाचे नामसादृश्य आहे. कॉलम ४ मधील ठाकूर जाती वर्गीकृत जमातीतील ठाकूर, ठाकर सांस्कृतिक, सामाजिक व वंशिक दृष्टया भिन्न आहेत. ठाकूर जाती आणि ठाकूर जमातीच्या नावातील "ठाकूर" या शब्दाच्या सारखेपणाचा ठाकूर जाती फायदा घेतात व ठाकूर अनुसूचित जमातीची प्रमाणपत्रे मिळवितात. १] हिंदू ठाकूर ही जात इतर मागासवर्गाच्या यादीत क्र. २०८ वर समाविष्ट केली आहे. २] ठाकर ही भटकी जमात भटक्या जमातीच्या

२	३	४	५	६	७
	डोक्यावरुन पदर घेणे निषिध्द मानतात. त्याऐवजी "फडकी" हे लाल वस्त्र अंगावर घेतात. ठाकूर किंवा ठाकर अनुसूचित जामतीत शिंगे, झडके, मेंगाळ, पदथी, गांगड, तेलम, उघडा, कवटे, दरोडा, भगत, सोंगाळ, रिकामा, मोकळा, वाघ, गवते, धुमाळ, दोरे, घुटे अशा प्रकारची कूळ चिन्हांवर आधारित [उदा. उदा. गवत कुळांचे गवते] कूळनांवे आढळतात. जात किंवा जमात निदर्शक आडनांव त्यांच्यात असत नाही. "ठाकूर" असे कूळनांव किंवा आडनांव ठाकूर किंवा ठाकर अनुसूचित जमातीत आढळत नाही. ही जमात मुख्यत: विजनात राहते. ठाकर जमातीचे वेगळे "ठाकूर पाडे" असतात. दुसऱ्या जाती/जमातीं बरोबर राहणे ते पसंत करीत		बीड, उस्मानाबाद, परभणी नागपूर, पुणे, धुळे, जळगांव इत्यादि अनेक जिल्हयांत अधिक दिसते. शेती, उद्योगधंदे, नोकरी, सैनिकी पेशा व त्याच बरोबर सावकारी आणि जमिनदारी त्यांच्यात आढळते. ते रजपूत किंवा क्षत्रिय बाण्याचे असल्याने गोरेपान, उंचपुरे, शारिरीकदृष्टया भक्कम व धडधाकट आहेत. परप्रांतातून आलेले रजपूत ठाकूर, परदेशी किंवा परदेशी ठाकूर घरामध्ये हिंदूस्थानी व बाहेर मराठी बोलतात. कांही लोक परदेशी बोली ही [हिंदी मराठी मिश्र] बोलतात. पुरुषांचा पेहराव		यादीत क्र. २२ वर समाविष्ट केली आहे.

१	२	३	४	५	६	७
		नाहीत. ठाकूर किंवा ठाकरांत "अवंजी, खोती, कोठी" इत्यादि समाजाभिमुख प्रथा आढळतात. गाईचे दूध काढण्याची प्रथा त्यांच्यात आढळत नाही. "ठाकूर किंवा ठाकर " या अनुसूचित जमातीची संस्कृती वैशिष्टये आज-ही ठळकपणे दिसतात. या जमातीच्या सामाजिक आणि सांस्कृतिक जीवनांत गेल्या ३५ वर्षांत विशेष बदल झालेले नाहीत. त्यांच्यात साक्षरतेचे प्रमाण फक्त ८.५ टक्के आहे. स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण तर त्याहूनही फारच कमी आहे.		मराठाकुणबी समाजा सारखा असतो. स्त्रिया, विशेषत: म्हाता-या स्त्रिया उत्तर हिंदुस्थानी पध्दतीने पेहराव करतात. तरूण पिढीत मात्र महाराष्ट्रीय पध्दतीचा पेहराव रूढ झाला आहे. रजपूत किंवा ठाकूरांमध्ये विधवा विवाह करण्याची प्रथा नाही. विवाह उत्तर हिंदुस्थानातील विवाह पध्दती प्रमाणे केले जातात. कनोजी ब्राम्हण त्यांचा पुजारी असतो. हिंदू दैवदैवतांची व विशेषत: एक लिंगजीची व अनेक देवीची, हिंदू संस्कृतीतील पूज्य दैवतांची ते पूजा करतात. हिंदू परंपरांचा त्यांना अभिमान आहे. रजपूत किंवा क्षत्रिय कुळामुळे गावांत त्यांचा सामाजिक दर्जा वरच्या दर्ज्याचा समजला जातो. रजपूत किंवा ठाकूर कुळा व्यतिरिक्त त्यांच्यात लग्न विवाह होत नाहीत.		

१	२	३	४	५	६	७
				२] "ठाकूर" ही एक वेगळी हिंदू जात आहे. या जातीत गावोगांवी भटकून भिक्षुकी मागणारे ठाकूर [भाट] ब्रम्हभाट ठाकूर हे दोन गट आढळतात. क्षत्रियांची, जमिनदारांची रजपूत मराठयाची स्तुती करणे, गुणागान वर्णन करणे व त्यांची वंशावळ लिहून ठेवणे, ती सांगणे, घरगुती कार्यक्रमास विशेषत: लग्न कार्यात उपस्थित राहणे, दर १५ दिवसांनी गावोगांव भटकून पंचाग सांगणे " हा त्यांचा परंपरागत धंदा होता. हे लोक हिंदू-ठाकूर नावाने ओळखले जातात. अलिकडे त्यांनी परंपरागत कामे बंद केलेली आहेत व ते अन्य उद्योग-धंदे करू लागले आहेत. हे लोक	भिक्षुकी, भाटगिरी.	

२	३	४	५	६	७
			ठाकूर जातीचे [जमातीचे नव्हे] असल्याने कागदोपत्री त्यांच्या जातीच्या नोंदी "हिंदू ठाकूर" अशाच झालेल्या दिसतात. हे लोक "ठाकूर" या जातीच्या नोंदीचा फायदा घेऊन अनुसूचित जमातीचे ठाकूर असल्याचे सांगतात. खानदेशात राहणारे हिंदू-ठाकूर अहिराणी व मराठी बोलतात. इतर विभागातील ठाकूर मराठी बोलतात. त्यांच्यात "पवार, सकपाळ, सोनावणे, चव्हाण, अहिरे, गायकवाड, सूर्यवंशी, महाळे, शिंदे, बागूल, देवरे, कदम, निकम, इंगळे, मुसलकर, वाघ, भोंडे, जाधव, जगताप अशी आडनावे आढळतात. त्यांची आडनावे शेजारील मराठा समाजाच्या आडनांवासारखी आहे.		
			"भाटगिरी करणे व भिक्षा मागणे " हा त्यांचा परंपरागत धंदा होता. काही हिंदू ठाकूर आपल्या हस्तलिखित वह्यांच्या आधारावर वतनदाराच्या वंशावळ्या व इतर माहिती कविता रूपाने गातात. त्यांचा पेहराव मराठा कुणबी सारखा असतो. काही ठिकाणी ते स्वत:ला "मराठा ठाकूर" असेही म्हणतात.		
			ठाकर [भटके] :– ठाकर ही भटकी जमात पूर्वीच्या रत्नागिरी जिल्ह्यात व आताच्या सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांत कुडाळ, सावंतवाडी, मालवण तालुक्यांत काही गावांत आढळते. खेडोपाडी भटकून बाहुल्यांचा	बाहुल्याचे खेळ	

	२	३	४	५	६	७
				खेळ करणे, हस्तव्यवसाय, कथाकथन करणे व लोकांची करमणूक करणे हा त्यांचा परंपरागत मुख्य धंदा. हल्ली ते मोलमजूरी-ही करतात. शतकापूर्वी सावंतवाडी संस्थानात ते स्थाईक झालेले आहेत. ते मराठी बोलतात. तसेच मालवणी मराठीही बोलतात.		
०.	[४५] थोटी	थोटी या अनुसूचित जमातीची १९७१ च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या ८२ होती. त्या त्यापैकी ७४ नांदेड जिल्हयांत होती. थोटी ही गोंड जमातीचीच एक शाखा समजली जाते. त्यांना कांही ठिकाणी "गायको किंवा महातो" असे म्हणतात. थोटी स्त्रिया वंशपरंपरागत गोंदणाचे काम करतात. थोट्टी लोक गोंडी लोकगीते व लोककथा जतुर हे वाद्य वाजवून म्हणतात. गोंडी ही त्यांची मातृभाषा आहे. त्यांच्यात बांबू काम करणाऱ्यांचा एक गट आहे.	थोगटी	जुन्या म्हैसूर राज्यात पिकांची देखरेख करण्यासाठी व गावांत निरोप्याचे काम, गुन्हेगारांना पंचायती पुढे बोलवून आणण्याचे काम थोगटी लोक करत. महाराष्ट्रात त्यांची लोकसंख्या अतिशय थोडी आहे. विणकाम करणे हा त्यांचा पूर्वपार चालत आलेला धंदा आहे.	पिकांची राखण, गांव रखवालदारी, विणकाम व मोलमजुरी.	"थोगटा" ही विणकाम करणारी जात व "थोट्टी" ही बांबू काम व गोंडाचे व परधानाचे गायन काम करणारी गोंड शाखेतील जमात यांच्यांत सामाजिक, सांस्कृतिक व रक्त संबंध आढळत नाहीत त्या भिन्न भिन्न जाती, जमाती आहेत.

१	२	३	४	५	६	७
		त्याला भागांत "गोंड बुरूड", "थोटी बुरूड" किंवा "थाटिया, थोटिया" असे म्हणतात. तर गाणी गाणारांचा जो दुसरा गट आहे त्याला "थोटो" असें म्हणतात. गोंदण करणे त्यांच्यात वैशिष्टय पूर्ण मानतात. मोहाच्या झाडाची व बडया देवाची त्याच बरोबर वाघदेव, नागदेव, माता, जागोबा देवीची ते पूजा करतात. काथोडया हा त्यांचा पुरोहित. त्यांच्यात लमझाना पध्दती प्रचलित आहे. गोंड आणि परधान कोंड यांचे सण दोन्हीही ते साजरे करतात. त्यांची स्वतंत्र पंचायत असते. तिचा प्रमुख कारभारी असतो. गोंडा पेक्षा त्यांचा सामाजिक दर्जा कमी समजण्यात येतो.				

च-३८३-[१२००-३-८५]